

עת להתחייבות מחודשת

הדיאלוג היהודי נוצרי 70 שנה אחרי מלחמה ושואה

תרגום מאנגלית: אהוד בנדל

תוכן עניינים

3	הקדמה
	ברנרד ווגל / יושב ראש, הקרן ע"ש קונרד אדנאואר
6	הקדמה
	דבורה וייסמן / נשיאה, המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים ICCJ
7	הקדמה
	אווה שולץ-ינדר / המועצה המתאמת הגרמנית של האגודות לשיתוף פעולה נוצרי-יהודי
9	עת להתחייבות מחודשת
15	סיפור הטרנספורמציה של מערכת יחסים
34	עשר הנקודות של סיליסברג
35	המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים והאוניברסיטה של פריבורג
	מרטין קלוקנר
42	מהמורות, מזלגות ומעקפים בדרך למלכות אלוהים
	מרק ספרסטין
53	לגלות מחדש: "ירושה עצומה"
	ריצ'ארד סקלבה
55	"THE LONG AND BUMPY ROAD" "הדרך הארוכה ורבת המהמורות"
	דבורה וייסמן
61	המחברים

הקדמה

"להביא לידי פיוס עם ישראל, עם ישראל ועם כל היהודים בכל מקום בעולם – זו הייתה דאגתי העיקרית, שאותה בקשתי משום שעמוק בתוכי הייתה קיימת תחושה עזה של חובה, שכן חשתי, שהאנושות חבה ליהדות חוב גדול של הכרת תודה בכל תחומי האינטלקט האנושי כמו גם בתחום הדת". מטרה זו שיחקה תפקיד מכריע במדיניותו של קונרד אדנאואר. כבר בשנת 1949, הוא הדגיש כי "ברוח הסובלנות, אנו רואים את בני ארצנו היהודים כאזרחים שותפים מלאים בעלי זכויות וחובות שוות, אנו שואפים שישתתפו בשיקומה האינטלקטואלי, הפוליטי והחברתי של ארצנו. איננו יכולים ולא נעשה זאת ללא עזרתם."

כשהיא גאה לשאת את שמו של קונרד אדנאואר, נשארת הקרן שלנו מחויבת באופן קבוע למטרה של קידום פיוס והבנה באמצעות החלפת דעות על המורשת האינטלקטואלית והרוחנית שאנו חולקים. עריכת דיאלוגים ארציים ובינלאומיים עם העולם היהודי היא אחד מיעדי הליבה של הקרן על שם קונרד אדנאואר. מאז התחלנו בעבודתנו, תמכנו בדיאלוג היהודי-נוצרי וסייענו בפתרון אי הבנות ומתחים.

הצורך בדיאלוג הוא דחוף כיום כמו אי פעם. דוגמאות רלבנטיות כוללות את הוויכוח התיאולוגי על המיסיון היהודי, הניסוח המחודש של התפילה המסורתית של יום שישי הטוב בפולחן הכנסייה הקתולית וביטול החרמתם של ארבעה בישופים המשתייכים לאחוות הקדוש פיוס העשירי. במצב זה, בשעה שוויכוחים סוערים מתלהטים לעיתים קרובות, טוב לראות סימנים חיוביים ומוטיבציות לדין עובדתי המבוסס על תובנות מדעיות. המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים הציגה שתיים עשרה נקודות בעניין ההערכה המחודשת של הדיאלוג הנוצרי-יהודי. הכוונה היא לספק יסוד חדש לשיח שבין נוצרים ליהודים.

קריאה זו להתחייבות מחודשת מתפרסמת בברלין, העיר שבה נערכו ההכנות לשואת יהודי אירופה בתקופת השלטון הנאצי.

לאחר כמה מפגשים התחלתיים בשנות העשרים, הונחה אבן הפינה לדיאלוג התיאולוגי בעיירה סיליסברג שבשווייץ. שם, נפגשו בשנת 1947 חברי ארגונים נוצרים ויהודים ב"ועידת חרום נגד האנטישמיות" להכריז רשמית על עשר נקודות להכוונה מחודשת של ההוראה וההטפה הנוצרית. התביעות התיאולוגיות שנעשו באותה עת, כלומר, שזהותו היהודית של ישו צריכה לקבל הכרה וכל פרשנות אנטי יהודית של סיפור ייסוריו וצליבתו צריכה להידחות הפכו כיום לכמעט דבר שבשגרה. בזמנו, הן היוו נקודת התחלה פרוגרמטית לדיאלוג הנוצרי-יהודי.

שישים שנה לאחר מכן, הפרסום החדש מראה כי יחסי נוצרים-יהודים, למרות שהם סוערים לעיתים קרובות, עשו כברת דרך ארוכה מאז. במבט לאחור אנו רואים אילו מכשולים חסמו את הדרך וכמה חשוב הוא להאזין זה לזה ולהיות קשובים איש לכאבי רעהו. שאלות חדשות נשאלו בדיאלוג הפותחות פרספקטיבות חדשות למחקר תיאולוגי כמו גם לתחומי מחקר חדשים שבהם אנו יכולים לגלות דברים משותפים וקונפליקטים ולנתח עד כמה

הללו קשורים לזמנם. מעבר לשאלה היסודית של פלורליזם דתי, אספקטים חיוניים נוספים כוללים את התיאולוגיה של הברית, ההבנה של הקשרים המושרשים לעומק שקושרים את היהודים לארץ ישראל והרציונל לזכות קיומה של מדינת ישראל. אנו רואים את כל המפגשים והשיחות הללו כחלק מתהליך לימוד מתמשך.

בנוסף לעדכון המחלוקת התיאולוגית, נוקטת הצהרת ברלין גישה חדשנית גם בנושא נמעניה. שלא כמו עשר הנקודות של סיליסברג, שנוסחו מיד לאחר המלחמה כשהרושם של השואה היה עדיין טרי ועל כן פנו באופן בלעדי לנוצרים ולקהילות נוצריות, המשימה הנוכחית שמה לה כמטרה גם יהודים וקהילות יהודיות כמו גם מוסלמים וכלל האנשים בעלי רצון טוב.

לאור האתגרים הניצבים בפני האנושות כולה, שתיים עשרה הנקודות של ברלין חורגות מעבר לתחום הצר של תיאולוגיה בקריאתן לכל האנשים החיים על פי אמונתם לעבוד יחד. הן מניחות שאנשים מונעים על ידי הכרותיהם הדתיות לפעול למען אחרים ולטובת הכלל. נימוק זה למחויבות חברתית ראוי שיובלט כיון שכללי התנהגות חברתיים מוסריים יצטרכו לקבל בעתיד חשיבות גדולה יותר על מנת שיוכלו להגיע לחלקים גדולים של החברה. מסיבה זו, אנו מקדמים בברכה את ההיקף הרחב יותר המשתמע מההצהרה החדשה.

בהתבססה על הכלל שכל אדם נברא בצלם אלוהים, מכוונת הקריאה לחיזוק הדיאלוג עם מוסדות פוליטיים וכלכליים. נושאי המפתח כוללים צדק חברתי בחברה גלובלית, נשיאה באחריות אקולוגית ושאלות המתייחסות לחינוך מקיף באמצעות חינוך בינדתי ובינתרבותי. המחברים ניצבים בפני בעיות קשות, במיוחד הסכסוך הישראלי-פלסטיני שבו דיאלוג בינדתי יכול, לדעתם, לסלק תפיסות מעוותות ולקדם הבנה הדדית. שוב, הנקודה העיקרית היא להישאר ערניים, במיוחד בשל ניסיון השואה, ולדאוג לכך ששום קבוצה לא תידחק לשוליים תוך כדי החיפוש המשותף אחר פתרונות.

מה שהוא בלתי רגיל בשתיים עשרה הנקודות הוא שהן אינן מוגבלות לתפיסה ולהורשה של ערכים. הן כוללות במפורש את שאלת האלוהות כבסיס לקבלת החלטות מודעת והן שמות את מבטחן בכוח רוחני. בחברה שבאופן ברור נעשית פתוחה יותר לנושאים דתיים, יש לעודד את כל מי שמרגישים שוב ושוב, שהם נקראים בכוח האל לצאת למסע לעבר חופים חדשים ולהשתתף בבניית חברה טובה יותר על בסיס הכתבים שאותם הם רואים כמקודשים. בהתחשב ביסודות אלה, יכולות הנקודות החדשות לפתוח לרווחה שערים לתרבות יהודית, לעזור לשמר זיכרון פרודוקטיבי חי של השואה וליצור הזדמנויות לראות את הסכסוך הישראלי-פלסטיני בדרך בונה ועובדתית.

על מנת לספק רקע לשתיים עשרה הנקודות של ברלין, כולל פרסום זה גם את הניירות שהוצגו בפגישת ההכנה האחרונה שנערכה בפריבורג בסתיו 2008, כמו גם את עשר הנקודות של סיליסברג משנת 1947. מאמרו של מרטין קלוקנר על ההתחלות של המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים מראה עד כמה עדכניים, למרבה

ההפתעה, חלק מהנקודות שעליהן התמקדו החברים הראשונים וכמה עמוקות היו ההסתייגויות שעמן נאלצו להיאבק.

הרב מרק ספרסטין מזהיר מפני מנת יתר של רטוריקה מטפורית במקום ניתוח רצינולי. דבר זה, הוא אומר, מסוכן במיוחד כשמטפורות כושלות בתיאורן את המציאות והן פונות לרגשות ולהגזמה על מנת להתחמק משיח רצינולי. ואולם, למרות הסתייגויות אלה, מציע המחבר לתאר את הדיאלוג הבינדתי כתזמורת המאגדת מספר קבוצות גדולות של כלים. בתרגום, הכוונה היא לנסות להבין את ההיגיון הפנימי של הפרשנות העצמית של דת אחרת בכדי לזהות מהו המשותף ומה השונה. הוא דורש כנות בעיסוק עם מסורתו שלו בתפילת "עלינו לשבח" המבקשת שכל יושבי תבל יכירו את האל האחד האמיתי, בקשה אוניברסאלית שדומה לזו המופיעה בתפילת יום שישי הטוב. במקום להאשים אחרים, יטיבו האנשים לעשות אם יפנו לבעיות הדחופות של האנושות.

מנקודת המבט הקתולית, הבישוף סקלבה מונה שלושה מאפיינים לדיאלוג פורה: להבחין בין עמדות מבלי להדיר אף אחד מהשותפים החולקים, ליטול על עצמך ליישם את תוצאות הדיאלוג ולהכיר באופן מודע שכל הצהרה היא בטבעה זמנית. לדעתו, כל דיאלוג תלוי ביסודו בטיפוח זיכרון קולקטיבי, ביכולת לראות את עצמך דרך עיניו של האחר ובחתיירה לאמת. בהמשך הוא אומר שתיאולוגיית הברית והשפעתה על יהודים ונוצרים היא בעלת חשיבות מפתח בהקשר זה.

בנוגע לתנאים המוקדמים לדיאלוג הבינדתי, נשיאת המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים, דבורה וייסמן, מאמינה שאנשים צריכים להיות פתוחים באשר לתוצאות, כך שניתן יהיה להחליף דעות מבלי לוותר על עמדתך. המקורות הקלאסיים של המסורת היהודית מתארים תרבות מחלוקת שבה אמיתות אלטרנטיביות היו קבילות. למרות שיש גבול לפלורליזם, אנו צריכים לחתור לא "להוליד אחידות" אלא "לארגן את המגוון" דו-קיום שליו ומלא חיים של אלמנטים שונים. אך יש נושאים קריטיים שאינם נתונים למשא ומתן, עבור יהודים, דבר זה כולל את ההכרה בזכות קיומה של מדינת ישראל.

רבים מהרעיונות הנכללים בפנייה החדשה ניתן לסכמם במשפט אחד: "איננו מתכוונים לשכוח דבר, אבל אנו כן מתכוונים לבנות יחד עתיד טוב יותר". דבר זה מאחד בבירור את הזכירה עם הפנייה כלפי העתיד. לא נשכח שהייתה זו התרבות היהודית-נוצרית של המערב שהשאירה את חותמה על היבשת שלנו ואשר, באמצעות כוחה, תעצב את עתיד משטרנו.

ברלין, יולי 2009

פרופ' ברנרד ווגל

**יושב ראש, הקרן ע"ש קונרד אדנאואר
ראש ממשלת ריינלנד-פלטינט וטורינגיה (בדימוס)**

הקדמה

כבוד ועונג הוא לי להציג את המסמך הזה, שמתפרסם בצמוד לכינוס השנתי של המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים, יולי 2009. אנו נפגשים בברלין, בעת שאנו מציינים שבעים שנה לפרוץ מלחמת העולם השנייה. אני מאמינה שמאז המלחמה, רבים מבני העם הגרמני סיפקו לנו מודל למה שנוצרים מכנים *מטנויה*, לטרנספורמציה, שיכולה לבטח לשמש כמגדלור גם לעמים אחרים. הם נטלו על עצמם אחריות כלפי העבר והם בין המתנגדים הנחרצים ביותר, למשל, להכחשת השואה. מנהיגים גרמניים רבים בעבר הלא רחוק ובהווה, היו חברים אמתיים של העם היהודי ומדינת ישראל ואני רוצה להכיר להם תודה על כך.

בשל סיבות אלה, אין כנראה מקום מתאים יותר מברלין להכרזה ולפרסום של הצהרתנו "עת להתחייבות מחודשת". זוהי, אני מאמינה, הצהרה פורצת דרך, בכך שלמיטב ידיעתי, מעולם לא עבדה יחד קבוצה כה גדולה של נוצרים ויהודים על הצהרה שכזו הקוראת לפעולה מקבילה מצד נוצרים וכנסיות נוצריות ומצד יהודים וקהילות יהודיות כמו גם לפעולה משותפת של נוצרים ויהודים. רוב ההצהרות הקודמות בהיסטוריה של הדיאלוג, או שהיו חד צדדיות או שהיו בעיקרן מסמכים תיאולוגיים. אינני רוצה להמעיט בחשיבותן. כל אחת מהן הניעה אותנו קדימה בכיוון הנכון, בדרכנו הארוכה ורבת המהמורות לקראת פיוס ושיתוף פעולה. אבל אני מאמינה שהמסמך שלנו שונה, בכך שהוא גם מתרגם תיאולוגיה להתנהגות מעשית בתחום הליטורגי, החינוכי, החברתי ובשאר תחומים.

אני מצפה לכך שתהייה ביקורת על המסמך. אני מקווה שתהייה זו ביקורת בונה שממנה נוכל כולנו ללמוד. אם המסמך יוליד דיונים פוריים בין נוצרים ליהודים ובתוך כל אחת מקהילות אלה, אומר בלשון ההגדה של פסח "דיינ!"

אני רוצה להביע את תודתי העמוקה והערכתי למספר אנשים, ארגונים ומוסדות, שאלמלא עזרתם מסמך זה לא יכול היה להיווצר ולהתפרסם. שותפינו ליוזמה זו היו הקרן על שם קונרד אדנאואר ובמיוחד ד"ר קרליס אבמאייר. אני רוצה להודות לד"ר אווה שולץ-ינדר ששירתה כאשת הקשר שלנו עם ה-DKR (ארגון הגג הגרמני של האגודות לשיתוף פעולה נוצרי-יהודי). תודה מיוחדת לסגן הנשיא השני של המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים הפרופסור פיל קנינגהם, העורך הראשי של המסמך. כ-35 חוקרים ומנהיגים יהודים ונוצרים מכל רחבי העולם תרמו למסמך, כמו גם חברי ההנהלה והצוות של המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים. תודה לכל האנשים הרבים שתרמו לכתיבה, לעריכה, ולתרגום המסמך שלנו. ואחרון אחרון חביב, אני מביעה את תודתי לקדוש ברוך הוא "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

ד"ר דבורה וייסמן,

נשיאה, המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים (ICCJ) ירושלים/ישראל

הקדמה

האם ניסים עדיין מתרחשים בימינו? הצגתה ופרסומה של הצהרתנו "עת להתחייבות מחדשת" היא נס אחד לפחות. האין זה נראה כנס, ששבעים שנה אחרי תחילתה של מלחמת העולם השנייה מוצגת הצהרה זו בברלין, העיר בה נהגתה ותוכננה השמדת יהודי אירופה ושבה נמצאו השולחנות שמהם נשלחו צווי ההוצאה לפועל? שבעים שנה – זמן מקראי. זהו הזמן שקשור באופן כללי לגלות בבל, אבל גם על פי תהילים צ', אלו הם ימי שנותיו של אדם. פרק זמן זה דרוש היה למסע בדרך הארוכה והמפרכת מהתקופה האפלה ביותר של יחסי נוצרים ויהודים עד למסמך זה של אמון הדדי ושיתוף פעולה. התרומה המשותפת של נוצרים ויהודים ממדינות כה שונות כמו גרמניה, ישראל, אנגליה, ארה"ב ופולין הופנתה להכנתו של מסמך זה.

שבעים שנה אחרי התהום העמוקה ביותר שהפרידה אי פעם בין שתי התרבויות הדתיות והחילוניות, יכלו אנשים ונשים משתי המסורות להיפגש כשותפים שווים מתוך כבוד הדדי, למרות הכאב שנסבל ולמרות הפצעים שנגרמו בעבר, ולעסוק לא רק בקווי הדמיון אלא גם בהבדלים שבין מסורותיהם הדתיות.

הדרך לקראת פיוס הייתה ארוכה וצחיחה, אבל אלה שהלכו בה למדו להקשיב לאחר הדתי ולהיות מודעים למה שמכאיב לו. רק מפגש הבנוי על אמון איפשר למחברים לעסוק בשאלות חדשות ורדיקליות במסמך.

מסמכים אחרים הכשירו את הדרך. ראשית כל, עשר הנקודות של סיליסברג ב-1947, המסמך הראשון אחרי ההלם של השואה. מסמך זה קורא לקהילות הנוצריות לנטוש את התיאולוגיה רבת השנים שלהם של *supercessionism* – "תיאולוגיית ההחלפה". שנה אחת מאוחר יותר, ב-1948, נוסדו בגרמניה האגודות הראשונות לשיתוף פעולה נוצרי-יהודי על מנת להתגבר על הדממה המשתקת ששררה אז בין נוצרים ליהודים. זמן קצר לאחר מכן הם יסדו את ארגון הגג ה-*Deutscher Koordinierungsrat* המועצה המתאמת הגרמנית. היה זה בדיוק ארגון גג זה שערך כינוס לאנשי כמורה ולמורים בשוואלבאך, תחת הכותרת "שגיאות נפוצות אודות העם של הברית הראשונה". שמונה הנקודות של שוואלבאך, שפורסמו אחרי הכינוס, מרחיבות ומעמיקות את הנקודות של סיליסברג וקוראות ליצירת שפה תיאולוגית ופרשנות של טקסטים מקראיים נטולת בוז אנטי-יהודי. יתר על כן, הן אף נוגעות בכישלונם של נוצרים רבים לעזור ליהודים במשך זמן הרדיפה על ידי הנאצים. מתוך חוויה זו, על פי המסמך, עולה האחריות המוטלת על כל נוצרי להילחם בכל צורה של אנטישמיות. במילים אחרות, הנקודות של שוואלבאך של המועצה המתאמת הגרמנית מתמקדות כבר בשנת 1950 בתוצאות הפוליטיות והחברתיות של יחס חדש כלפי היהודים. הצהרות אחרות המשיכו להופיע. הכנסיות החלו להגדיר מחדש את יחסן כלפי היהודים.

כל המסמכים שקדמו לשתיים עשרה הנקודות של ברלין היו מכוונים לקהילות הנוצריות ולחבריהן, ואילו הנקודות של ברלין פונות לנוצרים ולכנסיות כמו גם ליהודים ולקהילות היהודיות בקריאתן לפעולה משותפת. בכך, הן מוציאות את התיאולוגיה החוצה אל תוך המרחב הציבורי.

כאשת הקשר בין המועצה המתאמת הגרמנית למועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים, אני אסירת תודה על כך שיכולנו להשתתף בהכנת מסמך פורץ דרך זה. אנו שמחים לחתום על הצהרת ברלין שכן היא משקפת באופן מופתי את המוטו שלנו לשנת 2009 - "So viel Aufbruch war nie" בקריאה ליהודים, נוצרים ומוסלמים כאחד, לשלב ידיים ולפעול יחד למען עתיד טוב יותר לאנושות כולה.

ד"ר אווה שולץ-ינדר

המועצה המתאמת הגרמנית של האגודות לשיתוף פעולה נוצרי-יהודי

עת להתחייבות מחודשת

בניית היחסים החדשים בין יהודים לנוצרים

בקיץ שנת 1947, התכנסו 65 יהודים ונוצרים מ-19 מדינות בסליסברג שבשווייץ. הם באו יחד על מנת לבטא את כאבם העמוק על השואה, את נחישותם להיאבק נגד האנטישמיות ואת שאיפתם לטפח יחסים טובים יותר בין יהודים לנוצרים. הם גינו את האנטישמיות הן כחטא נגד האלוהים ונגד האנושות והן כסכנה לתרבות המודרנית. ועל מנת לעסוק בשאלות חיוניות אלה, הם הוציאו מנשר בצורת 10 נקודות הקורא לכנסיות הנוצריות לשנות ולעצב מחדש את תפיסותיהן את היהדות ואת היחסים בין יהדות לנצרות.

כעת, יותר מ-60 שנה לאחר מכן, מוציאה המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים קול-קורא חדש, והפעם הוא מכוון הן לנוצרים והן לקהילות יהודיות ברחבי העולם. הוא חוגג את יום השנה לאסיפת סליסברג שהייתה גם ראשיתה של המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים. הקריאה של היום משקפת את הצורך לעדן את עשר הנקודות של סליסברג בהתאמה להתקדמויות בדיאלוג הבינדתי מאז אותו מסמך פורץ דרך של 1947.

קריאה חדשה זו כוללת 12 נקודות - המוצגות כיעדים המופנים לנוצרים וליהודים ולקהילות נוצריות ויהודיות גם יחד. לאחר רשימת 12 הנקודות ומספר משימות ספציפיות לכל נקודה, סוקר המסמך את ההיסטוריה של היחסים בין נוצרים ליהודים שסיפקה את המסגרת הקונטקסטואלית ואת הדחף המניע ליוזמתנו.

אנו, חברי המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים, מדברים יחד בקריאה חדשה זו כיורשיהן הנאמנים של מסורותינו בעלות היסטוריה ארוכה של מאות שנות ניכור, איבה וסכסוך, זרועות מקרים של רדיפה ואלימות נגד יהודים באירופה תחת שליטה נוצרית כמו גם רגעים של חסד והכרה הדדית מהם יכולים אנו לשאוב השראה.

מדורבנים על ידי יוזמת סליסברג, עמלנו יחד להתגבר על הירושה של דעה קדומה, שנאה וחוסר אמון הדדי. באמצעות מחויבות רצינית לדיאלוג, בחינת מקורותינו ומסורותינו תוך ביקורת עצמית ולימוד ופעילות משותפת למען צדק, אנו מבינים איש את רעהו טוב יותר. אנו מקבלים איש את רעהו במלוא ההבדלים שבינינו ומאשרים את אנושיותנו המשותפת. אנו מבינים כי יחסי יהודים-נוצרים אינם "בעיה" העומדת "להיפתר" אלא תהליך מתמשך של לימוד ועידון. ואולי החשוב מכל, מצאנו ידידות ואמון. יחדיו ביקשנו ומצאנו אור.

המסע לא היה קל או פשוט, נתקלנו בהרבה מכשולים ועיכובים, כולל עימותים – חלקם רציניים למדי – סביב שאלות תיאולוגיות או התפתחויות היסטוריות. אבל נחישותנו להתמיד בדיאלוג למרות הקשיים, לתקשר בכנות ולהניח ששותפינו הם בעלי רצון טוב, סייעו לנו לסיים את המסלול. בשל סיבות אלה, אנו מאמינים שההיסטוריה, האתגרים וההישגים של הדיאלוג ביננו, הם רלבנטיים לכל מי שעוסקים בסכסוכים בינקבוצתיים ובינדתיים. ברוח זו, אנו יוצאים בקריאה זו לקהילות נוצריות ויהודיות ברחבי העולם.

עת להתחייבות מחודשת :

שתיים עשרה הנקודות של ברלין

קריאה לקהילות נוצריות ויהודיות ברחבי העולם

אנו, המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים והארגונים החברים בה, מחליטים בזה לחדש את מחויבותנו לעשר הנקודות של סיליסברג שהיוו מקור השראה להתחלותינו. אשר על כן, אנו מוציאים קריאות אלה לנוצרים, ליהודים ולכל האנשים בעלי רצון טוב:

קריאה לנוצרים ולקהילות נוצריות

אנו מתחייבים ליעדים הבאים ומזמינים את כל הנוצרים והקהילות הנוצריות להצטרף אלינו במאמץ המתמשך לסלק כל שמץ של בוז כלפי יהודים ולהגביר את הקשרים עם קהילות יהודיות בכל רחבי העולם.

1. להיאבק באנטישמיות דתית, גזעית או בעלת כל צורה אחרת.

מבחינה מקראית

- על ידי הכרה בזהותו העמוקה של ישו כיהודי בן זמנו ופירוש תורותיו במסגרת הקונטקסטואלית של היהדות במאה הראשונה לספירה.
- על ידי הכרה בזהותו העמוקה של פאולוס כיהודי בן זמנו ופירוש כתביו במסגרת הקונטקסטואלית של היהדות במאה הראשונה לספירה.
- על ידי הדגשת העובדה שהידע שנרכש לאחרונה, הן על המשותף והן על ההפרדות ההדרגתית בין נצרות ליהדות, הכרחי להבנתנו הבסיסית את היחס בין יהודים לנוצרים.
- על ידי הצגת שתי הבריתות של כתבי הקודש הנוצריים כמשלימות ומאשרות זו את זו ולא כמתנגדות האחת לשנייה או נחותה/נעלה. אנו מעודדים עדות נוצריות המשתמשות בקבצי מקרא במהלך התפילה בכנסייה לבחור ולקשר בין טקסטים מקראיים המציעים תיאולוגיה מאשרת שכזו.
- על ידי יציאה בגלוי נגד קריאות נוצריות מעוותות של טקסטים מקראיים ביחס ליהודים וליהדות שעלולות לעורר גיחוך או טינה.

באופן פולחני

- על ידי הבלטת הקשר בין הליטורגיה היהודית לנוצרית.
- על ידי עשיית שימוש בעושר הרוחני של פרשנות המקרא היהודית.
- על ידי טיהור הליטורגיה הנוצרית מהיבטים אנטי-יהודיים במיוחד בדרשות, בתפילות ובמזמורים.

באופן קטכיסטי (מדריך עיקרי האמונה הנוצרית)

- על ידי הצגת היחסים בין נוצרים ליהודים בחינוך הנוצרי לכל הגילאים בטון חיובי תוך הדגשת היסודות היהודיים של האמונה הנוצרית ותיאור מדויק של הדרכים בהן יהודים עצמם מבינים את מסורותיהם ומנהגיהם. עניין זה כולל את תכניות הלימודים בבתי ספר נוצריים, בסמינרים ובתכניות חינוך למבוגרים.
- על ידי קידום מודעות למסורות ארוכות שנים של נצרות אנטי-יהודית וסיפוק מודלים לחידוש היחס הייחודי בין יהודים לנוצרים.
- על ידי הבלטת העושר הדתי העצום המצוי במסורת היהודית במיוחד באמצעות לימוד מקורותיה המוסמכים.

2. לקדם דיאלוג בינדתי עם יהודים.

- על ידי הבנת הדיאלוג כדבר הדורש אמון ושוויון בין כל המשתתפים ודחיית כל רעיון של שכנוע אחרים לקבל את אמונותיך.
- על ידי הערכת העובדה שהדיאלוג מעודד את משתתפיו לבחון באופן ביקורתי את תפיסותיהם, הן על מסורתם והן על מסורתם של שותפיהם לדיאלוג, לאור מפגש אמתי עם האחר.

3. לפתח הבנות תיאולוגיות של היהדות המאשרות את שלמותה וייחודיותה.

- על ידי סילוקן של כל תורות שלפיהן החליפו הנוצרים את היהודים כאומה העומדת בברית עם האל.
- על ידי הדגשת הייעוד המשותף של יהודים ונוצרים בהכנת העולם למלכות האל או לעידן העתידי.
- על ידי ייסוד יחסי עבודה שוויוניים והדדיים עם ארגונים יהודיים דתיים ואזרחיים.
- על ידי הבטחה שתנועות תיאולוגיות המתעוררות כיום באסיה, באפריקה ובאמריקה הלטינית וכן גישות פמיניסטיות, משחררות ואחרות ישלבו הבנה מדויקת של היהדות ויחסי יהודים-נוצרים בניסוחיהן התיאולוגיים.
- על ידי התנגדות למאמצים מאורגנים להמרת דתם של יהודים.

4. לשאול לשלום ירושלים.

- על ידי קידום האמונה בקשר האינהרנטי בין נוצרים ליהודים.
- על ידי הבנה מלאה יותר של הזיקה העמוקה של היהדות לארץ ישראל כנקודת מבט דתית בסיסית ושל הקשר של יהודים רבים עם מדינת ישראל כעניין של הישרדות פיסית ותרבותית.
- על ידי חשיבה מעמיקה על דרכים בהן ניתן לשלב טוב יותר את ההבנה הרוחנית של המקרא את הארץ לתוך פרספקטיבות של האמונה הנוצרית.
- על ידי ביקורת מדיניותם של מוסדות ממשלתיים וחברתיים ישראלים ופולסטיניים כל זמן שביקורת זו מוצדקת מבחינה מוסרית, ובה בעת, להכיר בזיקתן העמוקה של שתי הקהילות לארץ.
- על ידי ביקורת התקפות על הציונות במיוחד בשעה שביקורות אלה נעשות ביטויים לאנטישמיות.
- על ידי חבירה לפעילי שלום יהודים, נוצרים ומוסלמים, ישראלים ופולסטיניים, לבניית אמון ושלום במזרח תיכון בו יוכלו כולם לחיות במדינות בנות קיימא, בטוחות ועצמאיות, מושרשות בחוק הבינלאומי וזכויות אדם מובטחות.
- על ידי הגברת ביטחון ושגשוגן של קהילות נוצריות הן בישראל והן בפלסטין.
- על ידי עבודה למען יחסים משופרים בין יהודים, נוצרים ומוסלמים במזרח התיכון ובשאר העולם.

קריאה ליהודים ולקהילות יהודיות

אנו מתחייבים ליעדים הבאים ומזמינים את כל היהודים והקהילות היהודיות להצטרף אלינו במאמץ המתמשך לסלק כל שמץ של טינה וגיחוך כלפי נוצרים ולהגביר את הקשרים עם כנסיות נוצריות ברחבי העולם.

5. להכיר במאמצינו של קהילות נוצריות רבות בשלהי המאה העשרים לתקן את גישותיהן כלפי יהודים.

- על ידי לימוד אודות תיקונים אלה באמצעות דיאלוג אינטנסיבי יותר עם נוצרים.
- על ידי דיון בהשלכות השינויים בכנסיות הנוצריות ביחס ליהודים והבנותיהן את היהדות.
- על ידי לימוד יהודים בכל הגילים אודות שינויים אלה, הן בקונטקסט של ההיסטוריה של יחסי יהודים-נוצרים והן על פי השלב החינוכי המתאים לכל קבוצה.
- על ידי הכללת אינפורמציות רקע בסיסית ומדויקת אודות הנצרות בתכניות הלימודים של בתי ספר יהודיים, בתי מדרש לרבנים ותכניות חינוך מבוגרים.

- על ידי לימוד הברית החדשה הן כטקסט המקודש של הנצרות והן כספרות שנכתבה במידה רבה על ידי יהודים בקונטקסט היסטורי-תרבותי דומה לזה של הספרות הרבנית המוקדמת, ובכך להציע תובנות להתפתחות היהדות במאות הראשונות של הספירה הכללית.

6. לבחון מחדש טקסטים יהודיים וליטורגיה לאור תיקונים נוצריים אלה.

- על ידי התמודדות עם טקסטים יהודיים הנראים קסנופוביים או גזעניים, תוך הבנה של מסורות דתיות רבות ישנם טקסטים מרוממים ומעוררי השראה כמו גם טקסטים בעיתיים. הדגש בכל המסורות הדתיות צריך להיות על טקסטים המקדמים סובלנות ופתיחות.
- על ידי הצבתם של טקסטים בעייתיים בקונטקסט ההיסטורי שלהם במיוחד כתבים מתקופות בהן יהודים היו מיעוט נרדף, מושפל וחסר-אונים.
- על ידי הידרשות לשאלה של פרשנות מחודשת אפשרית, שינוי או השמטה של חלקים מהליטורגיה היהודית המתייחסים לאחרים בדרכים בעייתיות.

7. להבחין בין ביקורת הוגנת של ישראל לבין אנטישמיות.

- על ידי הבנה וקידום דוגמאות מקראיות של ביקורת מוצדקת כביטויים של נאמנות ואהבה.
- על ידי עזרה לנוצרים להעריך את העובדה שזהות קהילתית וערבות הדדית מהותיות להבנה עצמית יהודית וכן לאמונה ולמעשה הדתי. ועל כן, התחייבות מעשית לקיומה ובטחונה של מדינת ישראל היא בעלת חשיבות גדולה לרוב היהודיים.

8. לעודד את מדינת ישראל בפעילותה להגשמת האידאליים המוצהרים במסמכי הייסוד שלה, משימה שאותה חולקת ישראל עם אומות רבות בעולם.

- על ידי הבטחת שוויון זכויות למיעוטים דתיים ואתניים, ובכללם נוצרים חיים במדינה היהודית.
- על ידי השגת פתרון של צדק ושלום לסכסוך הישראלי-פלסטיני.

קריאה לקהילות נוצריות לקהילות יהודיות ולאחרים

אנו מתחייבים ליעדים הבאים ומזמינים יהודים, נוצרים ומוסלמים, יחד עם כל אנשי אמונה ורצון טוב לכבד תמיד את האחר ולקבל את ההבדלים בין איש לרעהו וכבודו.

9. להגביר את החינוך הבינדתי והבינתרבותי.

- על ידי מאבק בדימויים שליליים של אחרים ולימוד האמת הבסיסית שכל אדם נברא בצלם אלוהים.
- על ידי העמדת נושא הסרתן של דעות קדומות כלפי האחר בעדיפות גבוהה בתהליך החינוכי.
- על ידי עידוד של לימוד הדדי של טקסטים דתיים כך שיהודים, נוצרים, מוסלמים וחברי קבוצות דתיות אחרות יוכלו ללמוד איש מרעהו ואיש עם רעהו.
- על ידי תמיכה בפעילות חברתית משותפת ברדיפה אחר ערכים משותפים.

10. לקדם חברות בינדתית ושיתוף פעולה וכמו כן צדק חברתי בחברה הגלובלית.

- על ידי חגיגת ייחודו של כל איש וקידום רווחה פוליטית, כלכלית וחברתית לכל אדם.
- על ידי הכרה בבני מסורות דתיות, שהיגרו למולדות חדשות בהן נעשו חלק של מיעוט דתי, כאזרחים שווים.
- על ידי חתירה לזכויות שוות לכל בני האדם ללא קשר לדתם, מינם או נטייתם המינית.
- על ידי הכרה והתמודדות עם העובדה שרגשות של עליונות דתית – ותחושה נלווית שדתות אחרות הן נחותות- נוכחות בכל מסורת כולל זו שלנו.

11. להגביר את הדיאלוג עם גופים פוליטיים וכלכליים.

- על ידי שיתוף פעולה עם גופים פוליטיים וכלכליים בכל עת שיתאפשר הדבר כדי לקדם הבנה בינדתית.
- על ידי הפקת תועלת מהעניין הגובר של קבוצות פוליטיות ודתיות ביחסים בינדתיים.
- על ידי ייזום דיון עם גופים פוליטיים וכלכליים סביב הצורך הדחוף לצדק בקהילה הגלובלית.

12. לקשור קשרים עם כל אלה שעבודתם מגיבה לתביעות של אחריות סביבתית.

- על ידי טיפוח מחויבות לאמונה שעל כל בן אדם מוטלת המשימה לדאוג לכדור הארץ.
- על ידי הכרה בחובה המקראית המשותפת ליהודים ולנוצרים כלפי הבריאה והאחריות ליישמה בשיח ובמעשה הציבורי.

לכל האתגרים ותחומי האחריות הללו, אנו - המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים והארגונים החברים בה- מתחייבים.

ברלין, גרמניה, יולי 2009

כינוס הבינלאומי והאסיפה הכללית השנתית של המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים.

סיפור הטרנספורמציה של מערכת יחסים

הקדמה

רק לפני קצת למעלה מ-40 שנה, זכתה האנושות כולה למבט ראשון על כדור הארץ מהירח ובכך קיבלה פרספקטיבה חדשה על יופייה ושבריריותה של הפלנטה שלנו. יהיו אשר יהיו ההבדלים בינינו, תמונות אלה ממרחבי החלל הראו לנו את ביתנו המשותף. שאלות אודות כיצד אנו דואגים איש לרעהו ולעולמנו קיבלו דחיפות חדשה.

עבור יהודים ונוצרים רבים מראה זה של כוכב הלכת שלנו עורר בזיכרון את קריאתו של מחבר תהילים, "מָה אָנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ וְכֵן אָדָם כִּי תִפְקְדֵנוּ?" (תהילים ח:ה) השירה העתיקה של תהילים כמו גם הטכנולוגיה שלקחה אותנו לירח גורמים לנו לעצור שוב לרגע ולהרהר אודות שליחותנו האנושית.

הרהור זה מאלץ אותנו להכיר בצלקות שנושאת הפלנטה שלנו ובכללן, תוצאותיהן של מלחמות, הבדלים בעושר ובנגישות לצרכי החיים, וריקון משאבי כדור הארץ. אנו מודעים לכך שאלימות קורעת לגזרים את מארג האנושות ומגבירה את הפחד.

הדת, אנו מתוודים, הייתה מעורבת באלימות זו. במהלך הדורות אנשים ונשים השתמשו בדת כדי להניע ולהצדיק השמצה ורדיפה של אלה שאמונותיהם שונות משלהם. אלימות בשם הדת גרמה לשפיכות דמים ועיוותה את הדת עצמה. בכל עת בה דת נעשית שותפה לאלימות יש מקום להטיל בה ספק.

כל זמן שדתות מקדמות שירות לזולת וכבוד לשונה, הרי הן כוח חזק למען הטוב. הן נותנות השראה לדאגה לאחר ולעשיית חסד. הן מאתגרות אותנו לשאוף לעידן שבו בני האדם יכתו "חֲרָבוֹתֵם לְאֵתִים וְחַיִּיתוֹתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת, לֹא יִשָּׂא גֹי גֹי אֶל גֹּי חָרֵב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה" (ישעיה ב:ד).

היחסים בין נוצרים ליהודים הם חרב אחת כזו שעוצבה מחדש והפכה לאת. ההיסטוריה של שתי אומות אלה סומנה במידה רבה על ידי יריבות וסכסוך. מאות שנים של השפלה נוצרית כלפי היהדות ושימוש לרעה בכוח תרמו לאנטישמיות וסיפקו קרקע פורה למתקפה הנאצית של רצח עם כנגד היהודים. תוך שהם מעומתים עם האימה של חשיכה זו, פנו יהודים ונוצרים איש אל רעהו בדיאלוג, בבקשתם את אור ההבנה הדדית והידידות.

דיאלוג מתמשך זה ממשיך את העבודה שהחלה בסיליסברג, שוויץ, ב-1947. שם, קראה קבוצה רב-לאומית של 65 יהודים ונוצרים לכנסיות הנוצריות להרהר ולעצב מחדש את תפיסותיהן את היהדות ואת יחסיהן עם היהודים. קריאתם זכתה להכרה כ- "עשר הנקודות של סיליסברג".

אנו, חברי המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים התכנסנו יותר משישה עשורים אחרי ועידת סיליסברג, ספוגים ברוחה של עבודה זו. אנו זוכרים שרצח עם ממשיך לייסר את המין האנושי, ששנאת האחר ממשיכה לתדלק אלימות. ועם זאת, תהליך הריפוי בין נוצרים ליהודים בשנים שמאז סיליסברג מראה שטינה ועיונות עשויות לעבור טרנספורמציה. הצהרה זו נכתבה על ידי יהודים ונוצרים ששיתפו פעולה ביניהם והיא פונה לקהילות היהודיות והנוצריות ולכל האנשים בעלי רצון טוב. היא נולדה מתוך הכרתנו שכאשר אנשים דתיים מתחייבים לעבודה של פיוס, הפלנטה שלנו נעשית שליווה יותר. מהכרה ומתקווה זו, עולה הצהרתנו.

א. החיים המשולבים של יהודים ונוצרים במהלך הדורות

1. יחסים אמביוולנטיים

לנצרות וליהדות ישנה מערכת יחסים יחידה במינה בין דתות העולם. הן יהודים והן נוצרים רואים את הטקסטים של עם ישראל המקראי ככתבי הקודש למרות שהם מארגנים ומפרשים טקסטים אלה בדרכים שונות. נוצרים ויהודים חולקים יחד עקרונות דתיים ומוסריים רבים, למרות שכמה מונחים משותפים מובנים על ידיהם בדרכים שונות. יהודים ונוצרים גם יחד מצפים לגורל דומה לעולם בימות המשיח, למרות שהגעתו של אותו עידן נחזית בעיניהם בדרכים שונות. נוצרים ויהודים התייחסו אלו לאלו לטוב ולרע משך מאות שנים, לעיתים תוך שהם משפיעים לאורך הדרך על רעיונותיו ומנהגיו הדתיים של האחר. כל אלה יצרו מערכת יחסים אמביוולנטית שהשפיעה על האינטראקציה ביניהם.

שתי המסורות קשורות זו לזו גם בשל העובדה שישו נולד, חי ומת כיהודי. הנוצרים הראשונים היו יהודים והיה זה מאות שנים ולא עשרות אחרי מותו של ישו שהנצרות והיהדות נפרדו בתהליך שהתגלה באופן שונה במקומות שונים. החורבן הרומאי של ירושלים ובית המקדש בשנת 70 לספירה ורדיפות כלפי נוצרים היו בין הגורמים שהניעו את מחברי ספרי הבשורה ומפרשיהם המוקדמים להמעיט בערך תפקידו של הנציב הרומאי בהוצאתו להורג של ישו. כמו כן, הם ביקשו להסביר מדוע יהודים רבים לא הסכימו עם הטענות הנוצריות אודות ישו. גידופים היו לעיתים קרובות התוצאה. נוצרים החלו לראות את היהודים כעם הברית שאבד עליה הכלח, שהוחלף על ידי עם הברית המחודשת של הכנסייה הנוצרית. מחברים נוצריים במידה גוברת והולכת ראו את הכנסייה

כישראל החדש והאמתי (*verus Israel*). תיאולוגיה זו מכונה "תאולוגיית ההחלפה" (*replacement theology*) או "*supersessionism*". ועם זאת, משך מספר מאות התמידו גויים נוצרים להימשך לבית הכנסת והתקבלו בברכה בתפילות כולל בחג הפסח.

מנהיגים נוצריים כמו יוחנן כריסוסטומוס (347-407) התלוננו על המשיכה של בית הכנסת ומסרו דרשות עוקצניות כנגד יהודים ויהדות, כשהם תורמים בכך ליצירת ז'אנר ספרותי המכונה "נגד היהודים" (*adversus Judaeos*). הם עמדו על כך שיהודים לא הבינו את הברית הישנה ושהיהדות הרבנית מבוססת על טעויות. אוגוסטינוס (354-430) תיאר את היהודים כבני קין שפיזרום והשפלתם היוו עונש מאלוהים. היהודים בהשפלתם, טען אוגוסטינוס, משמשים עדים לאמת הנוצרית ואסור לפגוע בהם. גישה תיאולוגית בסיסית זו, נשארה בעלת השפעה למשך אלף השנים הבאות.

בעת שהנצרות התבססה כדת הרשמית של האימפריה הרומית בסוף המאה הרביעית, נעשה המצב עבור היהודים קשה יותר. ספרי החוקים של המשפט הרומי, כמו קוד יוסטיניאנוס, החלו לשחוק את הזכויות המשפטיות של יהודים. הסחף נמשך בהדרגה במשך ארבע המאות הבאות. בו בזמן, רומא המנוצרת הפעילה מאמץ גדול להביס את עובדי האלילים ואת מי שנחשבו ככופרים נוצריים.

עד המאה השישית, נפרדו היהדות והנצרות באופן מלא וצורות יהודיות של נצרות חדלו מלהתקיים. ואולם, במהלך המאות, נוצרים ויהודים היו משולבים זה בזה בהערצתם את אותם כתבי קודש. על פי רוב, מה שהנוצרים מכנים "הברית הישנה" והיהודים מכנים תנ"ך הוא היינו הך, למרות השוני בתוכנם של הכתבים, מבנם ושיטות פרשנותם. מכאן האמרה "יהודים ונוצרים מפולגים על ידי מקרא משותף". יהודים ונוצרים מפולגים גם על ידי מספר הכרות תיאולוגיות, ובמיוחד, הטענות הנוצריות אודות אלוהותו של ישו.

היהודים, שהיו קבוצת מיעוט הן בעולם המוסלמי והן בעולם הנוצרי, שקלו עקב כך סיבות אפשריות לפריחתן של שתי המסורות הללו. השקפה אחת ראתה את הנצרות כסוג של עבודה זרה. השקפה אחרת כללה את הנצרות בקטגוריה של שבע מצוות בני נח המגדירה את הסטנדרטים המוסריים של גויים מבלי לדרוש את גירום ליהדות. השקפה שלישית שהופצה על ידי יהודה הלוי (1075-1141) והרמב"ם (1135-1204), אישרה כי הנצרות הציגה בפני האומות את הפולחן של אלוהי ישראל ובכך הכשירה את הקרקע לגאולה. טיעונו החיובי של מנחם המאירי (1249-1316) היה כי יש לראות את הנצרות כצורה של אמונה באל אחד. הוא טבע את המושג "אומות הגדורות בדרכי הדתות" על מנת לפרש מספר הלכות ולאפשר פעילות גומלין פורה יותר בין יהודים לנוצרים.

גירושים נרחבים ופעילות אנטי יהודית במערב אירופה אפיינו את תקופת ימי הביניים שלאחר מכן, בערך לאחר שנת 1000, והובילו לשקיעה חברתית או לחורבן של קהילות יהודיות שם. בזמן שהעולם הנוצרי המערבי נעשה הומוגני יותר, נראו היהודים כאחת מאחרונות קבוצות ה"שונה". במיוחד במשך מסע הצלב הראשון

(1096), השמידה אלימות של אספסוף בהשראת הטפה נוצרית מאות קהילות יהודיות. בחלוף הזמן, ולמרות המאמצים של מספר אפיפיורים, הואשמו יהודים ברצח פולחני של ילדים נוצריים, בחילול לחם הקודש ובגרירת "המוות השחור". יוחסו להם תכונות דמוניות כ"בני השטן". האשמות אלה הובילו בדרך כלל לגירושים קבוצתיים והוצאות להורג. בפקודתו של האפיפיור גרגוריוס התשיעי ובשיתוף פעולה של האינקוויזיציה, נשרפו אלפי ספרים יהודיים (פאריס 1242). מנהיגים נוצרים בדרשותיהם הטיפו להמרת הדת של יהודים, אשר נאלצו להשתתף בתפילות אלו כמו גם בוויכוחים פומביים (כגון פאריס 1240; ברצלונה 1263). הוועידה הלאטרנית הרביעית (1215) חיבה יהודים ללבוש תג מזהה. עד המאה ה-16 גורשו יהודים מרוב אירופה המערבית מלבד החרג הראוי לציון של רומא. החל מ-1555, יהודים במספר ערים בהן רומא, ונציה ופראג, היו תחומים בגטאות. נסיעה הייתה מוגבלת באופן חמור ולעיתים קרובות היו היהודים נעולים בלילה בגטאות.

היו כמה יוצאים מן הכלל לעונות זו. ה"קונוויונסיה" (*Convivencia*) מתארת את ה"דו-קיום" הקל באופן יחסי של יהודים, נוצרים ומוסלמים בספרד של ימי הביניים ובפורטוגל עד המאה ה-13. בצפון אירופה, חיו יהודים ונוצרים בדרך כלל בשלווה ובאופן פורה. תמונה שלילית טוטאלית של חיים יהודיים באירופה הנוצרית בתקופה זו, מתעלמת מהתמדתם ומפיזורם של ישובים יהודיים שם.

הרפורמציה של המאה ה-16 הובילה לגישות חיוביות יותר של נוצרים כלפי יהודים. המסורת ההומניסטית הדגישה את האיכויות הנצחיות של ההוראה הדתית היהודית. אף על פי שמלחמות דתיות בין קתולים לפרוטסטנטים עוררו גם הן אלימות אנטי-יהודית, שהושפעה בחלקה על ידי המסה "על היהודים ושקריהם" מאת מרטין לותר (1543), היו גם תנועות קטנות יותר של רפורמה נוצרית פילושמית. הכנסייה האנבפטיסטית והכנסייה הקלוויניסטית למשל, הסתכלו באופן חיובי על הדבקות היהודית בהוראות הברית הישנה, למרות שטענו כי יהודים לא הבינו אותן במלואן.

עניין זה בברית הישנה הנוצרית סייע לקדם סובלנות כלפי יהודים בהולנד ומאוחר יותר בכמה מן המושבות האמריקאיות. עד המהפכה האמריקאית, ההתרבות המהירה של קבוצות דתיות, השאיפה הגוברת להפרדת הדת מהמדינה והדגש של תנועת ההשכלה על זכויות הפרט סייעו ביצירת אקלים מסביר פנים יותר כלפי יהודים. הגם שתיאולוגיית ההחלפה הובאה לעולם החדש על ידי מתיישבים נוצריים ומיסיונרים, הוקהתה השפעתה החברתית באזורים שהדגישו זכויות אדם בסיסיות.

כמו כן ראוי לציון במאה ה-16 תנועה אנגלית פרוטסטנטית מילנאריסטית קטנה שהדגישה את שיבת היהודים לארץ ישראל כמרכיב חיוני ב"ביאה השנייה". רעיון זה התפשט לאירופה הקונטיננטלית ובמאה ה-18 לצפון אמריקה.

2. המאה לפני סיליברג.

במאה ה-19, נעשה חלק מהשיח בין יהודים לנוצרים חיובי יותר. יהודי מרכז ומערב אירופה הורשו לצאת מהגטאות והחלו להשתלב בתוך החברה השלטת האירופאית. ואולם השאיפה להתבולל, גרמה לכמה יהודים להסתיר או לנטוש את מסורתם. מספר נוצרים, שהיו מונעים על ידי כוונה מיסיונרית, החלו לגלות עניין גובר בעם היהודי, באמונותיו ומנהגיו. החתירה לגלות מחדש את ישו ההיסטורי הובילה כמה מלומדים להתעניינות רבה יותר ביהדות המאה הראשונה לספירה, לעיתים קרובות, אמנם, תוך הדגשת הבדלים בין ישו ובני זמנו היהודים המושחחים לכאורה. בתקופה זו, הונעו נוצרים ויהודים לתקשר מסיבות שונות. יהודים רצו לשפר את גורלם בחברה והיו מעוניינים בזכויות אדם. מנהיגים נוצריים רצו מומרים או שביקשו לאפשר את התבוללות היהדות לתוך הנצרות.

האנטישמיות, שבאופן גובר הובנה על פי קטגוריות גזעניות, התקבלה יותר ויותר כעובדת חיים בחברה האירופית. הרשעתו החפזה בריגול של קצין צבא יהודי צרפתי נאמן, אלפרד דרייפוס, על בסיס עדות מפוקפקת, חוללה סנסציה ציבורית. רדיפות בחסות ממלכתית, או פוגרומים ברוסיה ובמזרח אירופה הובילו להגירה המונית למערב אירופה ולארצות הברית. אירועים כאלה החלו להטיל צל כבד על יהדות אירופה. כמה פוליטיקאים החלו גם לנצל לתועלתם טענות פסאודו-מדעיות בדבר עליונות גזעית ארית ונחיתות יהודית.

ואולם, בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 החלו מספר קטן של מלומדים יהודים ונוצרים להתעניין ברצינות איש בדת רעהו. כתביהם סימנו את הופעתו של מומנט נוסף של גישות חיוביות בין בני שתי המסורות הדתיות.

אברהם גייגר (1810-1874) רב רפורמי מוביל מגרמניה, היה אחד מראשוני החוקרים היהודיים שמיקמו את ישו בקונטקסט של יהדות המאה הראשונה לספירה. הרמן כהן (1842-1918), פילוסוף גרמני ופרופסור במרבורג, החל לכתוב ביקורות מקיפות של הנצרות. פרנץ רוזנצווייג (1886-1929) הציע דוקטרינה של שתי בריתות. מרטין בובר (1875-1965) קיבל את הנצרות כדרך המובילה לאלוהים תוך שהוא מקווה שנוצרים יתייחסו באופן דומה ליהדות. קלוד מונטיפיורי (1858-1938) מלומד ומנהיג יהודי ליברלי מאנגליה, כתב מחקר אוהד של ספרי הבשורה. יוסף קלאוזנר (1874-1956) דן בישו ובפאולוס בהקשר של משיחיות יהודית.

ליאון בלוי (1846-1917), ג'וזף בונסירון (1880-1958), הרברט דנבי (1889-1953), רוברט טרוורס הרפורד (1860-1950), שארל ז'ורנה (1891-1975) וז'אק מריטיין (1882-1973) היו בין המלומדים הנוצריים הראשונים שכתבו באופן מקיף על התלמוד, המדרש, והמשנה או שדגלו בגישות תיאולוגיות חיוביות כלפי היהדות והעם היהודי. למדנותם אתגרה נוצרים להוקיר את היהדות הרבנית ולסלק את הקריקטורות של הפרושים. ג'ורג' פוט מור (1851-1931) פרסם עבודה בת שלושה כרכים *Judaism in the First Centuries of the Christian Era*.

ג'יימס פארקס, כהן דת אנגליקני שעבד במרכז אירופה בשנות ה-30 של המאה ה-20, היה אחד הנוצרים הראשונים שהזהירו מפני סכנות הנאציזם. בספרו *The Conflict of Church and Synagogue: A Study of the Origins of Antisemitism* הוא האשים את מאות השנים של הוראה נוצרית אנטי-יהודית כאחראיות לאנטישמיות בת זמנו.

השנים המוקדמות של המאה ה-20 ראו גם את התחלות הדיאלוג הלמדני. פרלמנט של דתות העולם התכנס בשיקאגו בשנת 1893. מראשיתה, היו בחברה הלונדונית לחקר הדתות - *London Society for the Study of Religions*, מספר חברים יהודים, כולל קלוד מונטיפיורי, ובשנת 1927 נוסדה החברה הלונדונית של יהודים ונוצרים. הקונגרס העולמי של אמונות נוסד ב-1936.

עניינים מעשיים גם הם הביאו מספר יהודים ונוצרים יחד. במרוץ האמריקאי לנשיאות של 1924 אלפרד סמיט', קאתולי שביקש ללא הצלחה את המועמדות הדמוקרטית, היה נתון להתעללות של ה-קו קלוקס קלאן שחבריה היו גם אנטישמיים. סיסמתם "אמריקה לאמריקאים" היוותה איום לכל המיעוטים. כדי להגיב על השפעתם, הקימו "המועצה הפדרלית של כנסיות המשיח באמריקה" ו"בני ברית" "ועדה של רצון טוב בין יהודים ונוצרים". ארבע שנים לאחר מכן, כאשר סמיט' נעשה המועמד הדמוקרטי לנשיאות, חברה הכנסייה הקאתולית לפרוטסטנטים וליהודים בהקמת ה"ועידה הארצית של נוצרים ויהודים" שמשנות ה-40 עד שנות ה-80 של המאה ה-20 הייתה מוכרת היטב כנותנת החסות ל"שבוע האחוה השנתי".

באמצע שנות ה-30, הגיעו פליטים יהודים רבים מגרמניה הנאצית לאנגליה. הארגונים היהודיים שם נתקלו בקשיים גדלים והולכים לדאוג לכמות הגדולה של פליטים. ועדת עזרה משותפת שנוסדה בשנת 1936 הייתה מורכבת מנציגים רבים של סוכנויות רווחה סוציאלית יהודיות ונוצריות. למרות כישלונות רבים לסייע לפליטים, ב-1938, אחרי ההתקפה הכללית על בתי הכנסת והרכוש היהודי במה שכונה "ליל הבדולח", הוקמה תנועת ילדי פליטים במטרה למצוא בתים מתאימים לילדים יהודיים שנשלחו לאנגליה ולסקוטלנד על ידי הוריהם.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, כשלו רבים מלראות את האיום שייצגו הנאצים ומספר מנהיגים נוצריים אף תמכו בהם. מנהיגים נוצריים אחרים החלו לגנות את האנטישמיות הנאצית, בה בשעה שהם מכירים בצורך הכולל לקדם יחסים טובים יותר בין נוצרים ליהודים. וויליאם טמפל, הארכיבישוף מקנטרברי כינס פגישה במרץ 1942, שהביאה להקמתה של המועצה של נוצרים ויהודים. אחת ממטרות הארגון הייתה להיאבק בכל הגילויים של חוסר סובלנות גזעית ודתית, כשדגש מיוחד הושם על אישור הערכים המשותפים ליהודים ולנוצרים, ועל עבודה חינוכית, במיוחד בקרב צעירים. וויליאם סימפסון, כהן דת מתודיסטי שהיה מעורב במאמץ לקליטת הפליטים, מונה למזכיר. הוא נשא במשרה זו עד שנת 1974.

3. ועידת סליסברג והתחלות המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים.

לאחר תום מלחמת העולם השנייה, מימדיה העצומים של השואה - הרצח של שני שלישי מיהודי אירופה ושליש מהקהילה היהודית העולמית - התפרסמו בעולם כולו. יהודים ונוצרים החלו לבחון כיצד תורות מסורתיות נוצריות יכלו לתרום ואף להגביר את רצח העם התעשייתי של הרייך השלישי. ז'יל איזאק קידם בחינה זו כאשר הבליט בספרו *Jésus et Israël* (1948) את יחסי הגומלין שבין האנטישמיות הגזענית-ביולוגית לבין התיאולוגיה הנוצרית האנטי-יהודית. הכותרת של מחקרו השני *L'Enseignement du mépris* (1962) נקבה למעשה בשם של מה שצריך היה לזהות ולסלק מהתיאולוגיה הנוצרית "תורת הבוז".

כשהסתיימה מלחמת העולם השנייה, הכירו וויליאם סימפסון ואחרים שיחסים חדשים בין יהודים לנוצרים צריכים להבנות באופן בינלאומי. ב-1946 נערכה באוקספורד ועידה. דין גרובר מברלין והרמן מס מהיידלברג, שניהם כהני דת נוצריים קיבלו היתר מיוחד להשתתף. הרב ליאו בק, מנהיג הקהילה היהודית הגרמנית בשנות הרייך השלישי, ניצול טרזינשטאט שהגיע ללונדון אחרי המלחמה, היה אחד הדוברים. משתתפי הוועידה החליטו שיש לקיים בהקדם האפשרי פגישת חירום על בעיית האנטישמיות באירופה. זו נערכה בעיירה השוויצרית סליסברג ב-1947.

בהיסטוריה של הדיאלוג היהודי-נוצרי, מתייחסים לוועידת סליסברג בעיקר בשל עשר הנקודות שלה, שהופנו באופן מיוחד "לכנסיות". ארבע הנקודות הראשונות הדגישו את השורשים העמוקים והבסיסיים של הנצרות ביהדות. שש הנקודות הבאות הבהירו שהיהדות, אסור שתהיה מוצגת עוד באופן שלילי בהוראה הנוצרית. אתגר זה כונן את אחד היסודות למחקר המאוחר יותר אודות היחסים המורכבים שבין שתי המסורות הדתיות.

למרות שנוצרים רבים באותו זמן הבינו את עשר הנקודות כהצהרה נועזת, כיום, במידה גוברת והולכת ברור ליהודים ולנוצרים כאחד שהמסמך דורש עדכון ופרספקטיבות חדשות. לדוגמה, מסמך סליסברג לא דן בשום מקום בחשיבות תיאולוגיית הברית. הוא איננו עוסק בפלורליזם דתי או במדינת ישראל, נושאים רלוונטיים באופן קריטי לדיאלוג הבינדתי בן זמננו. עשר הנקודות הופנו רק לנוצרים. כיום לאחר שישה עשורים של דיאלוג נרחב, טקסט חדש יפנה מן הסתם באופן ראוי הן ליהודים והן לנוצרים. ההקדמה לעשר הנקודות גם היא משקפת את ההשפעה של הטרמינולוגיה של עידן הרייך השלישי, למשל שימוש בביטוי "בעיה יהודית" כאילו שאנטישמיות איננה בראש ובראשונה "בעיית גויית".

למרות שעשר הנקודות של סליסברג תרמו במספר דרכים, זה כמה עשרות שנים, לשיפור יחסי יהודים-נוצרים, הבשילה העת לעדכן ולעדן את ההצהרה לטובת הפרכת תיאולוגיה אנטי יהודית עכשווית ואנטישמיות בת זמננו, וכדי שיהודים ונוצרים גם יחד יפנו לעסוק בצרכים אנושיים רחבים יותר.

ועידת החירום על אנטישמיות של 1947 בסיליסברג קראה גם להקים "ללא דיחוי" מועצה בינלאומית של נוצרים ויהודים. כעבור שנה, בפריבורג, שוויץ, אומץ תקנון לארגון בחיתוליו, נפתח משרד בג'נבה ונוסדה כתובת בלונדון.

השלב ההתחלתי של קיום המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים נמשך זמן קצר בלבד. לאחר ועידת פריבורג הגיע הארגון החבר מארצות הברית - הוועידה הארצית של נוצרים ויהודים - למסקנה כי למועצה בינלאומית לנוצרים ויהודים יהיה סדר יום צר מידי ודתי מידי בכדי להילחם ביעילות באנטישמיות ובשאר גילויים של דעות קדומות בין-קבוצתיות. הארגון האמריקאי הקים פרויקט אחווה עולמי בעוד שהקבוצות האירופאיות של הדיאלוג היהודי-נוצרי המשיכו להתמקד באופן מיוחד ביחסים שבין יהודים לנוצרים. משרד המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים בג'נבה נסגר למרות שהכתובת הלונדונית המשיכה להתקיים.

מספר הצהרות ומסמכים חשובים פורסמו בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה. המועצה העולמית של כנסיות, בכינוסה הראשון באמסטרדם 1948, הכריזה שאנטישמיות "לא חשוב מהו מקורה... באופן החלטי איננה עולה בקנה אחד עם ההצהרה והמעשה של האמונה הנוצרית..." והגדירה אותה כ"חטא כלפי אלוהים ואדם". למרות שהצהרה זו הייתה רבת עוצמה ומדויקת, מה שעדיין דרש עיון היו הדרכים שבהן תורות ומעשים נוצריים אנטי-יהודיים הזינו וטיפחו את האנטישמיות, נושא בעל עניין מיוחד למועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים בשלביה העובריים.

אתגר נוסף התעורר כאשר בשנת 1950 יצאה הנחייה מהוותיקן שמנעה מקתולים לשתף פעולה עם המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים כיוון שזו, נגועה לכאורה ב"אינדיפרנטיזם", דהיינו היא סבורה שכל הדתות הן בנות מעמד שווה. הגבלה זו שונתה לחלוטין במהלך המועצה השנייה של הוותיקן (1962-1965), כשהכנסייה הקתולית אמצה השקפה חיובית יותר כלפי דתות אחרות.

בכל זאת, מספר גדול והולך של קבוצות דיאלוג יהודי-נוצרי אירופאיות שיתפו פעולה בהקמת "ועדת קישור בלתי פורמאלית" באמצע שנות ה-50, וב-1962, בהקמתה של "ועדה מייעצת בינלאומית" תחת השגחתו של וויליאם סימפסון. לאחר שהוועידה הארצית של נוצרים ויהודים האמריקאית הצטרפה לארגון מייעץ זה, הציעו נציגיה בשנת 1974 במפגש שנערך בבאזל, שוויץ, לשנות את שם הוועדה ל"מועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים", כך אירע, ש-26 שנים אחרי שקמה לראשונה בוועידת פריבורג, סוף סוף הגיעה המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים לחיים מלאים.

ב. שישה עשורים של צמיחה

1. התפתחויות בלימודי המקרא

חוקרים שהקדישו עצמם ללימוד ביקורתי-היסטורי של הברית הישנה הנוצרית, הביאו להתקדמות רבה במהלך המאה ה-19: טקסטים מקראיים נבחנו כנגד הרקע של כתבים בני זמנם, מחקר פילולוגי פרח, והיה עניין רב בשחזור ההיסטוריה של עם ישראל בעת העתיקה.

ואולם, כמה חוקרים בעלי השפעה, כמו יוליוס וולהאוזן (1844-1918) ביטאו תורת בוז נוצרית כנגד היהודים כשעמדו על כך שניתן לתארך קטעים של הברית הישנה על פי המידה שהללו משקפים "רוחניות אמיתית". וולהאוזן ואחרים טענו שטקסטים שאותם העריכו כצרי-אופק וקשוחים, הציגו שקיעה מהרמה הרוחנית הגבוהה של נביאי ישראל אל לגליזם עקר שלכאורה שלט ביהדות שלאחר גלות בבל. המסר שלא נאמר - ושבטא אחר כך בפירוש על ידי מספר מלומדים נוצריים - היה שתנועת ישו הייתה רפורמציה דתית שחזרה למקורותיה העבריים האותנטיים ופירשה אותם במובנם המקורי, טרם סילופם על ידי היהדות הלגליסטית. האפיון האחרון זכה לכינוי הטכני *Spätjudentum* "היהדות המאוחרת", לכאורה, תיאור אמיתי ועם זאת, רחוק מאד מהדרך הטבעית לתיאור החיים והאמונה היהודית בימיו של ישו.

אם, על פי תבנית זו, ניתן לתאר את היהדות הבתר-גלותית או את יהדות הבית השני ככישלון דתי שעליו טבוע חותם של רוחניות חסרת נשמה, ואם את היהדות בימיו של ישו ניתן לתאר כ"מאוחרת" אזי יהדות רוחנית לגיטימית פסקה כבר אז מלהתקיים ומן הסתם, ליהדות בת זמננו אין שום סיבה לשרוד. לימודי המקרא שלאחר מלחמת העולם השנייה קראו תיגר נגד טיעונים אינטרסנטיים אלה.

התגליות של טקסטים - כמו למשל הספרייה של נאג חמאדי ומגילות מדבר יהודה בקומרן - הזכירו לחוקרי מקרא שהייתה רב גוניות ניכרת בנצרות וביהדות של המאות הראשונות לספירה הכללית. חוקרים שעסקו בישו ההיסטורי ובפאולוס הכירו גם שהשיטות והאג'נדות הפרטיות שלהם נשענו לעיתים על הנחות מוקדמות קלושות. למרות שדורות קודמים של חוקרים ציירו את ישו ופאולוס כמי שעומדים בקונפליקט מתמיד מול בני דורם, כיום, גדל והולך מספרם של אלה המכירים בעובדה ההיסטורית שוויכוחיהם של ישו ופאולוס עם בני דורם היהודיים משקפים את עמידתם האיתנה על קרקע יהודית והמשך הזדהותם איתה. חוקר הברית החדשה לויד גאסטון טען שבלימוד ביקורתי, כל מה שגורם לישו להישמע כיהודי בן המאה הראשונה יש להעדיפו על כל מה שגורם לו להישמע כנוצרי בן המאה העשרים.

הדוגמה הבולטת ביותר של הערכה מחקרית מחודשת, נוגעת לתפקיד ההלכה בברית החדשה. אם בעבר, נהגו חוקרים לתאר את ההלכה כדבר שהתבטל, הופקע או הוחלף. הרי שהמחקר בן זמננו, נמנע בדרך כלל מתיאורים אנאכרוניסטיים ואנטינומיסטיים שכאלה ביחס לנצרות הקדומה. ישו מוצג לעיתים קרובות לא כמי

שערער על ההלכה אלא כמי שמבסס את לימודו על תורה, נביאים וכתובים. טקסטים כמו מתי 5:17 "אל תחשבו שפאתי לבטל את התורה או את הנביאים; לא באתי לבטל כי אם לקיים". מקבלים משקל גדול יותר במחקרים בני זמננו.

המחקרים שנערכו לאחרונה, מציגים באופן גובר והולך את פאולוס ההיסטורי בראש ובראשונה כ"שליח אל הגויים" (ר' אל הרומיים 11:13, אל הגלטיים 2:8). שליחותו לא נועדה לגנות נאמנות יהודית לתורה אלא להזמין גויים ליחסי ברית עם אלוהי ישראל. הכוח המניע בתיאולוגיה שלו הוא הכללה ולא הרחקה. ניתן לטעון כי בשום מקום לא מוצג חזונו השליחותי בבהירות רבה יותר מאשר באיגרת אל הרומיים 15:8: "ואני אומר שהמשיח היה למשרת הנמולים בגלל נאמנות אלהים, כדי לקיים את ההבטחות שנתנו לאבות, וכדי שהגוים יהללו את אלהים על רחמיו".

אחד העניינים התמידיים שאיתם מתעמתים לימודי הברית החדשה הוא "האחריות לרצח האל" - ההאשמה נגד היהודים שהם כקבוצה, או כיחידים, אשמים ברציחתו של האל. (כמו שנזכר למשל בתסלוניקים א 2:14-16, מתי 27:24, יוחנן 19:13-16, מעשי השליחים 3:14-15) בהתחשב בהיסטוריה של הסתה ואנטיפטיה נוצרית כלפי היהודים כתוצאה מהאשמה זו, ישנה חשיבות רבה לקטעי הברית החדשה המתארים "משפט" שמוביל להוצאתו להורג של ישו. חוקרים רבים מהססים להשתמש במילה "משפט" לתאר קטעים אלה כיוון שישנן כל כך הרבה שאלות בנוגע לדיוקם ההיסטורי.

קונצנזוס רחב של דעות מחקריות מסכים עם קריסטר סטנדל ש"ככל שהסיפור גדל והתפתח, נטל האשמה בצליבתו של ישו הועתק מפונטיוס פילטוס לכוהנים הגדולים, מהכוהנים הגדולים לפרושים, והלאה אל "היהודים". המחקר ההיסטורי סביב מותו של ישו מדגיש עובדות שלעיתים נשכחו, כמו המוניטין של פונטיוס פילטוס. פילון האלכסנדרוני מזכיר את "השוחד, העלבונות, השוד, הפגיעות השערורייתיות והשרירותיות, ההוצאות להורג ללא משפט שחזרו והתמידו והאכזריות הנוראה והבלתי פוסקת". בנוסף, מנהיגות בית המקדש נבחרה על ידי הרשויות הרומאיות ויוסף בר קיפא יכול היה לתפקד ככהן גדול רק בהסכמתו של פונטיוס פילטוס. צליבה הייתה נהוגה בידי הרומאים כעונש על פשעים נגד המדינה, וישו נצלב כמתחזה להיות "מלך היהודים"; רק חלק זעיר של העם היהודי אפילו שמע על ישו בזמן מותו; והחשוב מכל, נראה שישו היה אהוד בקרב המוני העם. (ר' לוקס 20:19). הן יוסף בר קיפא והן פונטיוס פילטוס מעוניינים היו בשמירת השלום במשך התקופה ההפכפכה של חג הפסח, וישו, שהכריז דרך קבע על בואה של מלכות שמיים, נתפס כאיום על הסדר והיציבות.

כל נטייה נוצרית להאשים את העם היהודי במותו של ישו היא נטולת סבירות היסטורית. דעה שכזו היא גם חסרת משמעות מבחינה תיאולוגית. מנקודת מבט נוצרית, כל אדם נושא באשמה למותו של ישו. מרק היים

אמר: "ברגע שבו אנו מפנים אצבע מאשימה כלפי איזושהי קבוצה של 'הם' כהורגי ישו, ביצענו את החטא שעצם ייחודו של הצלב ביקש למגר".

למרבה הצער, הנוהג של פרשנות טקסטים של הברית החדשה בכדי להוכיח שהיהודים קוללו על יד האל ויש להשפילם, נעשה הרגל בעולם הנוצרי האירופאי. כיום, זה מובן מאליו שלנוצרים יש אחריות מיוחדת לפרש בזהירות רבה את אותם טקסטים של הברית החדשה שעוררו זלזול ואנטגוניזם כלפי היהדות.

2. השפעת השואה

כל התחשבות בשואה צריכה לכלול את אמרתו של אלי ויזל ש"לשכוח את הקורבנות הרי זה למעשה להורגם בפעם השנייה". שמירת זכרם של אלה שהושמדו תחת הנאציזם צריכה להישאר חובה עליונה הן של יהודים והן של נוצרים.

השואה פותחת דלת להתבוננות מעמיקה במספר נושאים מרכזיים הניצבים כאתגר בפני החברה העולמית. עבור אנשי אמונה, ההבנה כיצד מתייחס האל לרווחת האנושות עולה כשאלה מרכזית. אם אלוהים מתואר ככל יכול ומעורב עמוקות באנושות, יכולה השואה להותיר אותנו עם דמות של אל אדיש שלא השתמש בכוחות אלוהיים על מנת להציל את אלה שעמם היה ביחסי ברית. במובן אחר, דחיקתה לשוליים של השפעת האל על החברה האנושית מותירה חלל שבקלות יתמלא באידאולוגיה נוראית. האתגר אם כן הוא לעדן את היחסים בין האל והקהילה האנושית בדרך הרואה אותם כבני ברית שותפים, בעלי אחריות משותפת לעתיד הבריאה כולה.

התבוננות בשואה מניעה את המאמץ למקם את זכויות האדם ואת כבוד האדם במוקד האמונה הדתית. העובדה שהמסע הנאצי של רצח המונים היה הכרחי לראשיתן של אמנות בינלאומיות התומכות בזכויות האדם והמתנגדות לרצח עם אינה אלא טרגדיה. חובה על קהילות המאמינים להכיר בכך שקיומן לעולם לא ייתכן בדרכים שמתעלמות או חותרות תחת כבוד האדם וזכויות הזולת.

השואה מציבה בפני אנשים בני כל האמונות את האחריות להיאבק נגד הקנאות הדתית והאלימות. האנטישמיות הנוצרית הקלאסית, הגם שלא הייתה הגורם הבלעדי לשואה, תרמה להוצאתה לפועל והחלישה את ההתנגדות הנוצרית. שום מסורת דתית לא תוכל לקבל על עצמה מנהיגות מוסרית עד שתסלק מתוכה תחילה כל נטיות אלימות, כולל שפה ודימויים משפילים ורוויי שנאה כלפי אלה שמחוץ לקהילת האמונה שלה. דבר זה מהווה אתגר מיוחד לחינוך ולהטפה הדתית.

השואה משקפת את החשיבות של בניית סולידאריות מעבר לקווים של גזע, מוצא ודת בזמנים של שלום חברתי יחסי. אם קשרים שכאלה אינם במקומם כשמתעורר משבר חברתי, יהיה זה קשה או אף בלתי אפשרי לבנותם בהתראה קצרה תחת אונס.

לימוד אודות "חסידי אומות העולם" - המצילים בתקופת השואה מראה שחינוך מוסרי חייב להיות נטוע באנשים מגיל צעיר, במיוחד בתוך המשפחה. הדאגה לאחר צריכה להיעשות תגובה טבעית ומושרשת.

3. שינויים במוסדות ותורותיהם

בששת העשורים מאז סיליסברג, פרסמו מספר רב של כנסיות נוצריות הצהרות, בדרגות שונות של סמכות, על נושאים של יהודים ויהדות ועל יחסי נוצרים-יהודים. הצהרות אלו, הן תוצאה של בחינה עצמית שהולידה השואה ושל מספר חסר תקדים של דיאלוגים בין יהודים לנוצרים. כמה הצהרות מתייחסות לעניינים היסטוריים, במיוחד לשואה, בעוד שאחרות מטפלות בנושאים מקראיים או תיאולוגיים. אותן כנסיות שלהן מבנים של סמכות מרכזית נטו להפיק מספר רב יותר של מסמכים שמטרתם לשנות חינוך ונוהג ואילו כנסיות המאורגנות באופן קהילתי יותר, נטו לחבר טקסטים ללימוד ולדיון. בכל המקרים, היה זה אתגר להפנמתן של פרספקטיבות וגישות חדשות בכל קהילת אמונה.

בכנסיות הקתוליות ובכנסיות הרפורמציה המסורתיות במערב בוטאו הרעיונות הרשומים להלן באופן תדיר. באופן כללי, הנצרות המזרחית רק מתחילה להתמודד עם ההשלכות של יחסים חיוביים עם יהודים.

1. יהודים ממשיכים להישאר ביחסי ברית עם אלוהים. ה"ברית החדשה" של הכנסייה הנוצרית לא סיימה את חיי הברית של עם ישראל עם אלוהים המתקיימים דרך התורה.
2. השמצת היהדות וכל צורות האנטישמיות הן חטא כלפי אלוהים.
3. במהלך הדורות, תרמו ההטפה וההוראה הנוצרית לאנטישמיות. מספר טקסטים של הברית החדשה פורשו באופן קבוע שלא כהלכה, או הוצאו מהקשרם ונוצלו לקדם עוינות. שום קללה אלוהית על יהודים לא יכולה להיטען על בסיס הברית החדשה.
4. על פי הרצון האלוהי ישנם יחסים מתמידים בין יהדות לנצרות, יחסים שהם ייחודיים בין דתות העולם. ליהדות יש בתכנית האלוהית מטרה עצמית מובחנת משלה, מעבר להכשרת הדרך לנצרות.
5. ישו היה ונשאר תמיד יהודי, בן לעם ישראל. הוא לא התנגד לתורה או ליהדות של תקופתו.

6. הנצרות חייבת ללמוד, להבין ולקבל את ההבנה העצמית של יהודים את חוויתם הדתית. דבר זה כולל כבוד לזיקה היהודית לארץ ישראל.
7. נוצרים יכולים ללמוד יותר על האל האחד ועל יחסם עם אלוהים כמו גם על נצרות, מתוך מסורות היהדות במשך הדורות ומהאמונה החיה של יהודים בני זמננו.
8. לתנ"ך יש ערך רוחני כטקסט של התגלות ללא קשר עם קריאות נוצריות מאוחרות שלו דרך המשקפיים של האמונה בישו.
9. הבנות נוצריות של הקשר בין "הברית הישנה" ל"ברית החדשה" במונחים של הבטחה והגשמה צריכות להיראות כמחכות עדיין להגשמה מלאה של התכניות האלוהיות במלכות שתבוא.
10. על יהודים ועל נוצרים מוטלת חובת הברית להכשיר את הקרקע לעידן העתידי של מלכות האלוהים על ידי רדיפת צדק, שלום ושלמות כל הבריאה.

הכרות אלה מייצגות שינוי, במקרים מסוימים היפוך טוטאלי, של גישות ששלטו בקרב נוצרים כמעט 2000 שנה. הן מציגות אתגרים תיאולוגיים עמוקים להבנה העצמית הנוצרית.

יהודים גם הם מאותגרים על ידי תורות נוצריות בלתי מוכרות אלה. בה במידה שההבנה העצמית היהודית הושפעה על ידי הנצרות, כך גם רפורמות משמעותיות בגישות נוצריות, משפיעות בהכרח גם הן על המחשבה היהודית. דבר זה כולל את התפתחותה של עמדה דתית חיובית כלפי הנצרות כאמונה לגיטימית שאיננה בגדר עבודת אלילים.

אין זה מפתיע שישנם מאמינים בשתי הקהילות שמעדיפים להימנע מדיאלוג או לדחוק אותו לשוליים. שאלות הזהות המרכזיות העולות מדיאלוג נוצרי-יהודי מהותי, נראות מאיימות או מערערות הבנות קודמות. המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים מאמינה שהדיאלוג בין יהודים לנוצרים צריך להתרחב, לצד האמון והכבוד ההדדיים המחזקים את המשתתפים בזהויותיהם ובמנהגיהם הדתיים.

4. לקחים שנלמדו מעשרות שנות דיאלוג

מאז ועידת סיליסברג, הוכיח המפגש המעמיק בין יהודים לנוצרים שיחסים ממושכים יכולים לייצר שינוי אמיתי. התקדמנו מעבר לשיחות הראשוניות הניסיוניות שבהן ביקשנו תחילה להניח הצידה את דעותינו הקדומות וללמוד על "האחר" באמצעות ההבנה העצמית שלו. כעת, אנו נמצאים בנקודה שבה אמפתיה

וביקורת עצמית כנה מאפשרות דיונים פתוחים אודות הבדלים יסודיים בינינו וטיפול גלוי-לב בחילוקי הדעות ובקונפליקטים שבהכרח מתעוררים. הלימוד הביקורתי של דת והיסטוריה סיפק הבנה משותפת בהירה יותר של מורכבות הנושאים ההיסטוריים, המקראיים והתיאולוגיים שמאחדים אך גם מפרידים בין יהודים לנוצרים. אנו מבינים שיחסי יהודים ונוצרים אינם "בעיה" שעומדת "להיפתר" אלא תהליך מתמשך של לימוד ועידון. תהליך זה, לא רק מאפשר לנו לחיות יחד בשלום, אלא הוא אף מעשיר את הבנתנו את מסורתנו אנו והבנתנו את עצמנו כבניו של אלוהים וכאנשים דתיים.

אפילו בתוך קהילת הדיאלוג, אנו ממשיכים ללמוד על דפוסי החשיבה המושרשים לעומק והפחד המהווים מכשול להדדיות אמיתית. אנו מודעים היטב לעובדה שישנם חלקים של העולם היהודי ושל העולם הנוצרי שטרם נחשפו לדיאלוג והם חסינים מפניו או אף מתנגדים לו, כך שלפנינו עוד עבודה רבה. במקרים אחדים, התקדמויות המבוססות על דיאלוג זכו להתעלמות או שנהפכו על פניהן. דבר זה מצביע על הצורך בפיתוח תיאולוגיות בשתי הדתות המאשרות את האוטנטיות הדתית המתמדת ושלמותו הייחודית של האחר היהודי או הנוצרי.

אנו לומדים להעריך טוב יותר את הזיכרונות השונים והאג'נדות שנוצרים ויהודים מביאים אל השיח ביניהם. אנו משוכנעים שדיאלוג אותנטי אף פעם לא מבקש לשכנע את האחר בתביעתך לאמת אלא לשנות את לבך להבין אחרים על פי תנאיהם עד כמה שהדבר אפשרי. למעשה, דיאלוג בינדתי במלא מובן המילה איננו אפשרי אם אחד הצדדים מטפח שאיפות להמיר את דתו של האחר. זהו גם ניסיונם הכללי הן של נוצרים והן של יהודים שדיאלוג בינדתי מעניק תובנות עמוקות יותר ביחס למסורתו הדתית של כל אחד מהמשתתפים.

רוב הדיאלוגים שהתקיימו עד כה נערכו במקומות בהם יהודים ונוצרים גרים בסמיכות גיאוגרפית. ישנה חשיבות רבה לעקור מן השורש סטראוטיפים ולקדם הבנה מדויקת של דת האחר גם בין אלו שאולי חיים במרחק רב מהקהילה האחרת או שאין להם כל מגע איתה. אנו מחויבים גם לאמונה שהדוגמה של דיאלוג יהודי-נוצרי יכולה לשמש השראה ומודל לקבוצות דתיות אחרות המצויות בקונפליקט.

בשנים האחרונות, הן יהודים והן נוצרים הגיעו להכרה בצורך הקריטי לקיים דיאלוג עם מוסלמים. הכרה זו, מפתה לחשוב שהעבודה בתחום יחסי יהודים-נוצרים הסתיימה ותשומת ליבנו יכולה עכשיו להיות מופנה לאחינו ואחיותינו המוסלמים. למרות שהצורך בדיאלוג עם האסלאם דוחק, תהיה זו שגיאה לנטוש את המאמץ היהודי-נוצרי, גם בשל העובדה שהוא משמש כמודל מצליח ומשום שהעבודה בתחום עדיין לא הסתיימה. התעלמות מן האסלאם, תהיה אף היא שגיאה, הן בגלל גודלה וחשיבותה

הגיאופוליטית של הקהילה המוסלמית והן בשל התביעות הדתיות המתכנסות והמתפצלות שבין שלוש הדתות. לערב את האסלאם בדיאלוג הבינדתי זו איננה משימה פשוטה כמו רק לצרף עוד כיסא אל השולחן; למרות שלמדנו לקחים חשובים מהשיח היהודי-נוצרי, השיח עם האסלאם יפתח מתודולוגיות משלו המשקפות את הדינמיקות השונות שמתגלות במפגשים הדו-צדדיים והתלת-צדדיים.

כיהודים וכנוצרים הגענו להבנה מעמיקה יותר ויותר שהמשמעות היציבה של הדיאלוג ביננו תבוא ממשהו שהוא יותר מרק קידום של סובלנות והבנה, ככל שהללו מטרות ראויות לכל שבח. הדיאלוג צריך גם לאפשר לנו כאנשים דתיים לעסוק באתגרים של העולם כיום ואולי במיוחד באתגר של שמירה אחראית על הסביבה והגנה על חיי אדם וחירויותיו.

5. דיאלוג נוצרי-יהודי ומדינת ישראל

להקמתה של מדינת ישראל הייתה השפעה עמוקה על ההבנה העצמית היהודית בת זמננו, ובהרחבה, על הדיאלוג בין נוצרים ליהודים. בשל מספר סיבות, שיחות על מדינת ישראל והמזרח התיכון הן לעיתים קרובות קשות ומעוררות מחלוקת, אפילו במקום שבו יש אמון הדדי בין יהודים לנוצרים.

ראשית, גורמים דתיים ופוליטיים מצטרפים לגאופוליטיקה המורכבת, למחלוקות ולהיסטוריה של האזור בדרכים שלא תמיד קל להבינן. שנית, ישנה קשת רחבה של דעות בנוגע למדינת ישראל בתוך הקהילות היהודיות והנוצריות. שלישית, באופן כללי, קיימים הבדלים יסודיים בין יהודים לנוצרים בדרך שבה הם רואים את חשיבותה של ארץ ישראל – בנבדל ממדינת ישראל. הבדלים אלה, מושרשים בדרכים שבהן התפתחו שתי הקבוצות שעה שנפרדו האחת מהשנייה, במיוחד באופן שבו הגיבו לחורבן בית המקדש בירושלים על ידי הרומאים בשנת 70 לספירה ולאובדן הסופי של שלטון עצמי יהודי לאחר שנת 135.

חכמי המשנה החליפו את המקדש החרב בבית היהודי כמקום המרכזי של חגיגה, ותפילה בציבור ולימוד לקחו את מקומו של פולחן הקרבנות של בית המקדש. עבודתם היצירתית של החכמים אפשרה לעם היהודי לשרוד ללא מולדת. ואולם, הזיקה לארץ ישראל נשארה חקוקה בזיכרון ההיסטורי היהודי, כשהיא מוצאת את ביטויה בכל תחומי התרבות הרבנית, המסורת והליטורגיה במהלך המאות שבהן לא הייתה מדינת ישראל קיימת.

פירושים והבנות חדשות של המקדש והארץ החלו גם להתפתח בקרב יהודים וגויים בכנסיות המוקדמות. לנצרות בראשיתה, נעשה ישו שקם לתחייה מוקד הפולחן. נצחונו על המוות עצמו נראה

כדבר בעל חשיבות לאנושות כולה ולא כעניין המוגבל למיקום גאוגרפי ספציפי. השקפה אוניברסלית זו נקשרה מאוחר יותר עם הפולמוס שפירש את אבדן הריבונות הלאומית היהודית כעדות לעונש אלוהי על סירובם לקבל את ישו כמשיח.

במשך הזמן, החזיקו נוצרים בגישות מנוגדות ביחס לארץ ישראל. בעוד שחלקם התמקדו בירושלים של מעלה בעולם הבא, קידמו אחרים עלייה לרגל למקומות בהם הלך ישו. במאות האחרונות, ציפו חוגים מסוימים של אוונגליות נוצרית לקיבוץ גלויות של יהודים במולדת אבותיהם כתנאי מוקדם לשיבתו של ישו המשיח. למרות שנוצרים אחדים לא ראו שום משמעות דתית להקמתה של מדינת ישראל ב-1948, קידמו רבים בברכה את הקמתה כמקלט ליהודים מדוכאים בכל מקום. אחרים ראו בעובדה זו את מותו של הרעיון שאלוהים התכוון לכך שהיהודים יהיו נוודים חסרי בית והיו גם מי שראו בהקמת המדינה את הפצעת השחר של אחרית הימים. נקודות מבט מגוונות אלו, הפועלות הדדית בין ובתוך קבוצות נוצריות, מהוות אחד הגורמים החשובים כשנוצרים מקיימים דיאלוג עם יהודים בנוגע למדינת ישראל.

בין יהודים, הרעיון של הקמה מחדש של בית לאומי עלה במאה ה-19 עם ראשית התנועה הציונית, שהייתה אחת מתנועות לאומיות רבות של התקופה. הציונות הייתה מאמץ פלורליסטי המורכב מהרבה נקודות מבט שונות: דתיות וחילונית, ליברליות ושמרניות, סוציאליסטיות וקפיטליסטיות. לא כל הציונים היו יהודים ולא כל היהודים היו ציונים. ואולם, השואה שכנעה כמעט את כל היהודים, כולל גם אלה שקודם לכן היו אדישים או מתנגדים, בצורך בבית לאומי יהודי שבו יהודים שולטים על גורלם. הקמתה של מדינת ישראל הייתה הפרויקט הקולקטיבי החשוב ביותר של העם היהודי בעידן המודרני. שלומה ובטחונה מהווים כעת נושא ראשון במעלה לרוב המכריע של יהודים בכל מקום, הקושרים את קיומם כעם עם קיומה של מולדתם הלאומית. זוהי הכרה שיהודים רבים מביאים אל הדיאלוג הבינדתי.

הכרה בקשר המרכזי הזה של יהודים לישראל וכבוד כלפיו, אין פירושם שכל נקודת מבט דתית ספציפית – יהודית, נוצרית או מוסלמית, יכולה או צריכה לפתור סכסוכים פוליטיים עכשוויים. לידתה של מדינת ישראל כמציאות פוליטית הובילה הרבה נוצרים בעלי מחשבה להעריך מחדש את הנחותיהם התיאולוגיות ביחס לגלות ולשיבתו ארצה של העם היהודי, עם ישראל. אולם תיאולוגיה מחדשת איננה מספקת תשובות לבעיות פוליטיות ספציפיות. בדומה לכך, תביעות טריטוריאליות מוסלמיות על פלסטין – או על כל ארץ אחרת – המבוססות על תיאולוגיה אסלאמית, לא יכולות לספק את הבסיס היחיד לפתרונות פוליטיים, והוא הדין ביחס לטענות טריטוריאליות המושמעות על ידי קבוצות יהודיות והמבוססות על תביעות דתיות. בקיצור, תביעות טריטוריאליות ויציבות פוליטית לא יכולות להישען על

פרשנויות שנויות במחלוקת של כתבי קודש או תיאולוגיות שונות. נושאים של לגיטימיות, גבולות, זכויות, אזרחות, פיצוי ובטחון יכולים להיפתר אך ורק על ידי הסכם של כל הצדדים הרלוונטיים על בסיס החוק הבינלאומי ובגיבוי של אמצעי אכיפה אמינים.

בין הבעיות הפוליטיות והחברתיות הדוחקות ביותר קיימת המצוקה הנוראה של העם הפלסטינאי. ויכוחים אודות הגורמים הרבים שתרמו למצב זה, אסור שיסיחו את דעתה של הקהילה הבינלאומית, כולל זו של ישראל ומדינות ערב השכנות, מהצורך הדחוף לטפל בסבלם ושיקומם של הפליטים הפלסטינאים. בד בבד, הכרה פלסטינאית בהבנה העצמית של ישראל גם היא דרושה בדחיפות לכינון שלום ויציבות.

למדינת ישראל יש הרבה הישגים ומעלות, אבל היא גם ניצבת בפני בעיות ואתגרים רבים על מנת לעמוד באידאלים שעליהם הצהירה, כולל מעמד שווה לכל אזרחיה. במובן זה היא איננה שונה משאר מדינות העולם.

כאשר יהודים, נוצרים ומוסלמים מעורבים בדיאלוג בינדתי בנושאים אלה, קיים תמיד הפוטנציאל לאנטישמיות ולאסלאמופוביה ולתפיסות רגישות יתר על המידה והאשמות בלתי מבוססות של שתי קללות תאומות אלה. אלה העוסקים בדיאלוג, צריכים להיות מסוגלים לבקר באופן חופשי את ממשלת ישראל ומדיניותה מבלי להיות מואשמים באופן אוטומטי באנטישמיות או אנטי ציונות. במקביל, הם צריכים להיות חופשיים לבקר את כישלונותיהם של מנהיגים מוסלמים – דתיים וחילוניים – ואת המדיניות של אומות מוסלמיות מבלי להיות מואשמים בטיפוח פחדים בלתי רציונליים מפני האסלאם. מנהיגים נוצריים מקומיים גם הם יכולים לעמוד תחת ביקורת מבלי לעורר האשמות בדבר מניעים אנטי-נוצריים.

מצד שני, כשביקורת מופנית באופן בלעדי כלפי ישראל על פי סטנדרטים שאינם נדרשים ממדינות אחרות, כשישראל זוכה לגינוי בשל פעולות תגמול צבאיות מבלי לגנות את ההתקפות שעוררו אותן, כשהאסלאם מסומן כדת של טרוריסטים על בסיס הצהרות ומעשים של קיצונים רדיקליים, כשהפלסטינאים נמנעת הכרה כלאומיות נפרדת – בקיצור, בכל מקום שבו מתעוררים סטראוטיפים ועלילות, יש להכיר בנוכחותה של קנאות עיוורת אתנית או דתית ולהילחם נגדה.

יהודים יכולים לצפות משותפיהם לדיאלוג לתמוך בזכויותיה של מדינת ישראל כאומה מבלי לצפות שיצדיקו כל מעשה ומדיניות של ממשלתה. מוסלמים יכולים לצפות משותפיהם לדיאלוג להגן על

זכויותיהם וצרכיהם של הפלסטינאים מבלי לצפות מהם לתמוך בכל תביעותיהם ומעשיהם או להתעלם מכישלונותיהם. נוצרים יכולים לצפות משותפיהם לדיאלוג להכיר במצוקתם של נוצרים באזור, שלעיתים קרובות הם מיעוטים מוכים לכודים בין קבוצות רוב מתחרות, מבלי לצפות מהם לנטוש את סדרי העדיפויות שלהם. ונוצרים אלה גם הם, צריכים להיות חשופים לביקורת, אם הצהרותיהם משרתות מטרת אנטישמיות.

אנו מאמינים שדיאלוג בינדתי לא יכול להתחמק משאלות קשות אם ישנה אכן ציפייה לפיתוח יחסים משמעותיים ובני קיימא. דיאלוגים בינדתיים בילטרליים ותלת צדדים יכולים לתרום לשלום על ידי סילוקן של קריקטורות וקידום הבנה הדדית אותנטית. דיאלוג בינדתי יכול גם לעודד מנהיגים פוליטיים לדאוג לרווחתם של כולם, ולא רק לרווחת קבוצתו הדתית או האתנית של צד אחד.

ג. הדרך הלאה

1. העולם המשתנה של המאה ה-21

העולם של ימינו הוא מקום של אי שקט ושל שינוי מהיר. בכמעט 70 השנים מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה, נהרגו כ-28 מיליון אנשים במלחמות וסכסוכים אחרים. כ-75 מיליון נעשו פליטים. פליטים אלה, הבורחים ממלחמה ורדיפה, ומהגרים הבורחים מעוני והעדר תקווה שינו את הדמוגרפיה של מערב אירופה ואמריקה. רבים נתקלו בדעות קדומות ובאפליה בסביבתם החדשה. חלק הביאו איתם שנאה ודעות קדומות שטופחו בסכסוכים ותרבויות אחרות. אוכלוסיות שבעבר שלטו באזור מסוים יכולות למצוא את עצמן מדרדרות למעמד של מיעוט. הן קבוצות המיעוט הגדלות והן קבוצות הרוב המדלדלות מתפתות להגיב לדמוגרפיה המשתנה באמצעות אימוץ "מנטליות של מצור" שמחזקת דוגמטיות דתית ונקודות מבט פונדמנטליסטיות. אנשים רבים החיים בתוך אוכלוסיות משתנות נאבקו עם הבעיה של ריבוי זהויות, כשהם מנסים לאזן בו זמנית בין בעיות לאומיות, אתניות, מגדריות ובעיות גיל. בסביבות אלה, דיאלוג בינדתי נחוץ יותר וקשה יותר. אולם הוא מאפשר לאנשים לבחון את חוויותיהם בהתמודדותם עם זהויות מתחרות.

אנו ערים באופן חריף הרבה יותר לסכסוכים המתגלים ברחבי העולם בתהליך של גלובליזציה שגם מכווץ וגם מרחיב את עולמנו. עולמנו גדול יותר משום שלפני מאה שנה, למרות גלי הגירה עצומים לעולם החדש, רוב האנשים סביר להניח, נולדו, גדלו, חיו ומתו בתוך אזור גיאוגרפי מצומצם. הדרך בה חוו את העולם הייתה מוגבלת לטווחים של רכבת וספינה כשתיירות אווירית החלה מתפתחת לקראת מחצית המאה. כיום, אין מקום על פני כדור הארץ שאי אפשר להגיע אליו. דיווחים תקשורתיים

המוסיפים על התיירות הפיסית, מראים ארצות ותרבויות שהן מעבר לחווייתם של רוב האנשים. נעשינו חשופים למגוון בל ישוער של חיי אנוש, ואופקי התרחבו. העולם נראה גדול יותר.

אותן טכנולוגיות המביאות כל פינה של כדור הארץ אל מסכי הטלוויזיה והמחשב שלנו גם מכווצות את עולמנו. הר געש מתפרץ, צונאמי, פצצה שמתפוצצת מתפרסמים תוך דקות על פני כל כדור הארץ ויש להם תהודה עולמית. ההבטחה של תקשורת מיידית – שתאחד את העולם, תקדם הבנה ותתגבר על מכשולים – הוחמצה לעיתים קרובות עם ההכרה שהיא יכולה גם להפיץ דיבה ולקדם שנאה. למרות שטכנולוגיה היא כלי שלא יסולא בפז לצרכי תקשורת, מידע ומחקר, היא יכולה לעיתים להזדהם במידע מוטה ובהשמצה. אתרי שנאה באינטרנט קיימים בשפע, דיבה מתרבה בקצב אלקטרוני, פורנוגרפיה משתוללת הופכת אנשים לחפצים ונוטלת מהם צלם אנוש. למרות שאנו מתנגדים לכל סוג של דעה קדומה המבוססת על גזע, מוצא אתני ואידאולוגיה, זו המושרשת בקנאות עיוורת ובהטיה דתית צריכות להדאיג אותנו באופן מיוחד כאנשים וכארגונים בעלי מחויבות דתית.

השינויים המהירים באוכלוסיות, בטכנולוגיות, ובחברות שמאפיינים את הציוויליזציה בת ימינו מהווים אתגר ליהודים ולנוצרים כמו גם לכל בני-אדם ומעוררים חוסר ביטחון חדש. על כן, יש צורך חסר תקדים בדיאלוג בינדתי, בהבנה ובשיתוף פעולה שלא יפגרו אחרי עולמנו המשתנה ויסייעו לנו להתייבב יחד בפני אתגרינו.

2. המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים והעתיד

אנו, המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים, המתכנסים יחד לציין את ההכרזה הרשמית של עשר הנקודות של סיליסברג, נתנו לעומק דעתנו על ששת העשורים שחלפו מאז, כמו גם על האתגרים הייחודיים של המאה ה-21. בנקודה זו בהיסטוריה של עולמנו ושל מסורותינו הדתיות, אנו עומדים מחויבים יותר מאי פעם לעבודה של בניית הבנה וסולידריות בין יהודים לנוצרים. ברור לנו כיום, שהמציאות של המאה ה-21 דורשת הערכה מחדש של יחסינו הבינדתיים וסדרי עדיפויות חדשים עבור העתיד. הכרה זו היא הרקע והמניע למסמך הנוכחי.

אנו מזמינים יהודים ונוצרים בכל מקום להצטרף אלינו בניסיון להגיע אל המטרות שהצבנו לעצמנו, מטרות הנובעות מהכרתנו המשותפת שאלוהים מבקש מאתנו - דווקא כיהודים וכנוצרים – להכין את העולם למלכות שמים, לעידן העתידי של צדק ושל שלום אלוהי. אנו קוראים לכל איש ואישה בעלי אידאליים דומים לשתף אתנו פעולה בקידום סולידריות אנושית, הבנה ושגשוג. אנו מזמינים כל אחד לצעוד אתנו תוך שאנו ממשיכים יחד לבנות יחסים חדשים בין יהודים לנוצרים ובין כל העמים.

עשר הנקודות של סיליסברג

1. זכור שאל אחד מדבר אל כולנו באמצעות הברית הישנה והברית החדשה.
2. זכור שישו נולד לאם יהודייה מזרע דוד ומעם ישראל, ושאהבתו הנצחית וסליחתו חובקים את עמו הוא ואת העולם כולו.
3. זכור שהתלמידים הראשונים, השליחים והמרטירים הראשונים היו יהודים.
4. זכור שהמצווה היסודית של הנצרות, לאהוב את האל ואת רעך, שהוכרזה כבר בברית הישנה ואושרה על-ידי ישו, מחייבת נוצרים ויהודים כאחד בכל היחסים האנושיים, ללא יוצא מן הכלל.
5. הימנע מעיוות או מהצגה מטעה של היהדות המקראית והבתר-מקראית במטרה לרומם את הנצרות.
6. הימנע משימוש במילה 'יהודים' במשמעות המוגבלת של אויבי ישו, ובמילים 'אויבי ישו' לציון העם היהודי כולו.
7. הימנע מהצגת סיפור ייסוריו של ישו ומותו על הצלב בדרך שתביא את השנאה על הריגת ישו על כל היהודים או על היהודים לבדם. היה זה רק חלק מיהודי ירושלים שדרשו את מותו של ישו, והמסר הנוצרי היה תמיד שהיו אלה חטאי האנושות, שהודגמו על-ידי יהודים אלה, והחטאים בהם שותפים כל בני-אדם, שהביאו את ישו אל הצלב.
8. הימנע מלהתייחס לקללות של כתבי-הקודש, או לקריאה של אספסוף מתקצף: "דמו עלינו ועל בנינו", מבלי לזכור שקריאה זאת איננה שקולה נגד המילים כבודות המשקל לאין שיעור של אדוננו: "אבי, סלח להם כי אינם יודעים מה שהם עושים".
9. הימנע מלקדם את הדעה הקדומה שהעם היהודי הוא מגונה, מקולל, ומיועד לגורל של ייסורים.
10. הימנע מלדבר על היהודים כאילו החברים הראשונים בכנסייה לא היו יהודים.

המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים והאוניברסיטה של פריבורג

מרטין קלוקנר

המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים בפריבורג 1948¹

בין ה-21 ל-28 ביולי 1948 נפגשה המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים בפעם הראשונה באוניברסיטת פריבורג.² דברי ימי הכינוס מדברים על כ-130 משתתפים מ-17 ארצות. פריבורג נבחרה לא רק בגלל המוניטין של האוניברסיטה שלה אלא גם בשל מיקומה העדיף על ציר תנועת הרכבות בין לוזאן לברן ותפקודה כגשר בין תרבויות. המשתתפים שוכנו בעיקר בסמינר הבינלאומי סילסיאנום, בחדרים ללא מים זורמים. היו אלה זמנים אחרים בכל מובן שהוא. זמנים של אחרי המלחמה, זמנים של מצוקה, אבל גם זמנים של מהפך ושל יצירתיות במפגש היהודי-נוצרי. הכינוס זכה לדברי ברכה מהנשיא הפדרלי השוויצרי צ'ליו, מהשר פטיטפייר, מהבישוף של פריבורג פרנסואה שארייר ומג'ון פוסטר דאלאס, מי שהיה אז ראש המשלחת של ארה"ב לוועידת האו"ם בפאריס. בפתיחת הכינוס נשאו דברים הרקטור של האוניברסיטה אוסקר ואסלה וכן ז'יל בוויי בשם הקנטון ואברט ר. קלינצ'י נשיא המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים. נשיא הכינוס היה הנרי מקרקן, נשיא ואסאר קולג' במדינת ניו יורק, אשר שלא ברצונו סיפק מעט הומור במושב הפתיחה. לאחר נאומו שבו דיבר על "שעה היסטורית", הוא התיישב על הכיסא וזה נשבר מכובד משקלו.³ שפת הכינוס הייתה אנגלית וצרפתית.

---

¹חומרים לפרק ההיסטורי של כינוס פתיחה זה הוכנו על ידי מריאנו דלגדו ר' גם: Mariano Delgado, Konferenz des Internationalen Rates der Christen und Juden an der Universität Fribourg 60 Jahre nach dessen Gründung, in: Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft 93 (2009) no 1.

² ר' דברי ימי הכינוס ומידע נוסף: L'Amitié judéo-chrétienne, no 1 (September 1948) 13; Le Congrès de l'association internationale des chrétiens et de juifs à Fribourg (21–28 Juillet 1948), in: L'Amitié judéo-chrétienne, no 2 (January 1949) 12–13; Die christlich-jüdische Konferenz von Freiburg, in: Neue Zürcher Zeitung (NZZ), 11 August 1948, 7; Christlich-jüdische Konferenz, in: Freiburger Nachrichten, no 171, 27 July 1948, 3; Fin du Congrès judéo-chrétien, in: Le Fribourgeois, no 114 (1948) 3; Le Conseil international de chrétiens et juifs, in: La Liberté [Fribourg], 30 July 1948, 4.

³ ר' William W. Simpson – Ruth Weyl, The International Council of Christians and Jews. A Brief History. Heppenheim 1988, 28.

דרכי הדיאלוג לפני פריבורג 1948

כינוס פריבורג של 1948 מהווה יחד עם כינוס אוקספורד מ-1946 וועידת סיליברג מ-1947 אירוע מכונן של המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים. כאן, לא נוכל להרחיב את היריעה ולרדת לפרטי ההיסטוריה המורכבת של המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים. די לציין שכינוס לונדון של יהודים ונוצרים מ-1928 היה מניע להקמת "אגודת יהודים ונוצרים" שאמורה הייתה לפעול למען שתי המטרות הבאות:

1. לגשר על אי הבנות דתיות ולקדם רצון טוב ושיתוף פעולה בין יהודים לנוצרים, תוך שמירה על כבוד הדדי להבדלים בדת ובחיים.

2. להתנגד לאי-סובלנות דתית.⁴

באותה שנה 1928, נוסדה בארה"ב ה"ועידה הארצית של נוצרים ויהודים". מועצות דומות של נוצרים ויהודים קמו גם הן במספר ארצות נוספות. ההתפתחות הבאה טבועה בחותמה של חווית מלחמת העולם השנייה. תחת פצצותיו של היטלר התקרבו זה אל זה נוצרים ויהודים ב"מועצה הבריטית של נוצרים ויהודים", והם נדחפו על ידי הארגון האמריקאי למסד את שיתוף הפעולה ביניהם באמצעות עריכת כינוסים בינלאומיים. כך, התקיים בשנת 1946 באוקספורד הכינוס הבינלאומי הראשון. כינוס זה התמקד בעיקר בנושאים של "חופש, צדק ואחריות" ויצא בשתי החלטות שתהיינה חשובות לעתיד: ליצור ארגון גג בינלאומי של נוצרים ויהודים מכל העולם, וכמו כן, לכנס ועידת חירום שתטפל באנטישמיות באירופה.⁵

ועידת סיליברג 1947

העובדה ששתי המטרות הללו יכלו להתממש בשווייץ, מדברת ללא ספק בשבח הכנסת האורחים והתרבות המקצועית והיעילה של ארץ זו, אבל היא קשורה לא פחות גם בעובדה שאחרי כינוס אוקספורד, ארגון הגג הבינלאומי המיועד כבר היה נוכח בג'נבה עם משרד ומזכירות.

ועידת החרום לטיפול באנטישמיות באירופה נערכה בסיליברג (קנטון אורי) מה-30 ביולי עד ה-5 באוגוסט 1947. מפריבורג הגיעו שני משתתפים: ז'ן דה-מנשה הדומיניקני, יהודי ממצרים שהתנצר ושהיה גם פרופסור למדע המיסיון ולהשוואת דתות בפקולטה התיאולוגית שלנו; והכומר שארל ז'ורנה, מי שהיה אחר כך קרדינל אבל באותה עת שימש כרקטור בסמינר של מחוז הבישוף וכפרופסור לתיאולוגיה שיטתית שם. שניהם היו שותפים קרובים של הפילוסוף ז'אק מריטיין. האב דה מנשה גילה אהדה לציונות; בשנות העשרים, הוא פקח את עיניו של מריטיין למשמעות ההיסטורית של ישראל עבור הישועה. ז'ורנה חלק עם מריטיין את השאיפה

⁴ שם עמ' 15

⁵ ר' [24.] Juni 1948 (ohne Signatur: Dossier 294); see also Simpson – Weyl 24.

להתחדשות של הכנסייה הקתולית. מריטיין, באותה העת השגריר הצרפתי לכס הקדוש, לא יכול היה לבוא לסיליברג, אבל הוא שלח מסר למזכיר הועידה, הכומר פייר ויסר, תחת הכותרת "נגד האנטישמיות".⁶ הוא הזכיר את ששת מיליוני היהודים שנרצחו והדגיש ששנאה ברוטלית זו כוונה גם כנגד ישו המשיח בכבודו ובעצמו, כיוון שהיה יהודי. מריטיין ראה את ייסודה של המדינה העברית בפלשתינה כדבר "נחוץ ולגיטימי", אבל במסר הקצר שלו לא יכול היה להיכנס להשלכות החברתיות והפוליטיות; בנוסף הוא היה משוכנע שלנוצרים יש עוד עבודה רבה של היטהרות פנימית והתבוננות, אם הם רוצים להתגבר על האנטישמיות הדתית. נוצרים צריכים לקחת בחשבון שישו נולד מבתולה יהודייה, שהוא עצמו מטבעו היה יהודי "פר אקסלנס", שהשליחים והמרטירים הראשונים היו יהודים, שהרבה ביטויים אבסורדיים כמו "גזע רוצחי האל" / *perfidia iudaica* "היהודים הבוגדניים/חסרי האמונה" צריכים להיעלם מהלקסיקון הקתולי... במיוחד בשל הרושם העז שהשאיר המסר שלו בסיליברג נבחר מריטיין כ"נשיא כבוד של המועצה הבינלאומית". בהיסטוריה של הדיאלוג היהודי-נוצרי מתייחסים לוועידת סיליברג בעיקר בשל עשר הנקודות שמופנות בראש ובראשונה אל נוצרים. במחקר מודגש שעם עשר הנקודות האלה הונחה אבן פינה בת קיימא לדיאלוג התיאולוגי בין יהודים לנוצרים, "גם אם מאז היחס בין הכנסייה לבית הכנסת נראה היה במובנים מסוימים בדרך מורכבת ומובחנת יותר".⁷

העבודה של כינוס פריבורג 1948

במהלך הכינוס בפריבורג 1948, תורגמה השאיפה השנייה של כינוס אוקספורד לשפת המעשה: המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים הוקמה באופן רשמי. הדבר אירע במושב של "נציגי הועידה הארצית האמריקאית של נוצרים ויהודים" שהתקיימה מאז 1928 והיו לה יותר מ-16,000 חברים, "המועצה הבריטית של נוצרים ויהודים" שאליה השתייכו מספר ניכר של אישים בולטים מהחיים האינטלקטואליים, החברתיים והפוליטיים של בריטניה הגדולה, ו"קבוצת העבודה הנוצרית-יהודית של שווייץ".⁸

העבודה של כינוס פריבורג התקיימה בשלוש ועדות: ב"ועדה החינוכית" תוכננה התכנית של "חינוך בינתרבותי" שבו צריכים להתעורר הבנה ורצון טוב לאנשים מגזעים אחרים, מדתות אחרות ומלאומים אחרים והחשיבות של תרומות זרות לתרבותך צריכה להיות מועברת. ב"ועדה האזרחית" נידונה השאלה כיצד יכולות מועצות ארציות ומועצה בינלאומית של נוצרים ויהודים לקדם מידות שונות של נאורות ושל תגבור חילופי תרבות בינלאומיים כגון

⁶ Jacques Maritain: *Contre l'Antisémitisme*, in: *Nova et Vetera* 22 (1946–47) 312–317 (Maritain wrote this text on 28 July 1947 at Rome), also published in: Jacques Maritain, *Le mystère d'Israël et autres essais*. Nouv. éd. augmentée. Ed. par le Cercle d'Études Jacques et Raïssa Maritain. Paris 1990, 221–231.

⁷ Christian M. Rutishauser, *Jüdisch-christliche Arbeit von 1947–2007: was feiern – warum wir feiern!*, in: 60 Jahre Seelisberger Thesen. Der Grundstein jüdisch-christlicher Begegnung ist gelegt! Bern – Fribourg – Zürich 2007, 14–19, here 17.

⁸ Die christlich-jüdische Konferenz von Freiburg, in: NZZ, 11 August 1948, 7.

מפגשים במחנה קיץ של ילדים המשתייכים למיעוט אתני או דתי עם ילדים אחרים. ב"ועדה הדתית", עסקו בשאלת המשמעות של רוח סיליסברג לכנסיות ולבתי הכנסת כמו גם בשאלת חופש הדת. מספר נאומים בפגישת המליאה שעסקו בבסיסים הרוחניים והאתיים של תרבותנו עוררו עניין מיוחד.

כך, אברט ר. קלינצ'י, בנאום הפתיחה שלו, הדגיש את ההשפעה המעצבת שהייתה לתרבות המסורת "היהודית-נוצרית" על שאר העולם במאות האחרונות, כשהיא יוצאת מהמערב, היא השפיעה על התרבות הרוסית, האסלאמית, ההינדית ועל תרבויות המזרח הרחוק, ואלה מצדן, צריכות להיות מאתגרות על ידי מסורת כפולה זו. צריך לומר שכל התרבויות הללו, נכשלו בחובתן לנהוג בדרך של אחווה אוניברסלית בינתרבותית. דבר זה לא יקרה "לא באופן אוטומטי ולא כאירוע טבעי", אבל הוא יוכל להיות תוצאה של חינוך בינתרבותי חדש, חינוך לצדק, לחברות, להבנה ולשיתוף פעולה בין התרבויות הדתיות של העולם".⁹

שארל ז'ורנה וז'יל איזאק דיברו מנקודות המבט הקתולית והיהודית בהתאמה על היסודות של תרבותנו לאור הסכנות המאיימות עליה. ז'ורנה ראה בהיפתחות לאלוהים ולמלכותו, כפי שאירע בברית הישנה בישעיהו, וכפי שישו הטיף לה, את המנוע של ההיסטוריה האנושית. עלינו להודות על הבשורה של מלכות שמיים לא רק עבור רעיון הקידמה בהיסטוריה, אלא גם על ההתייחסות לצדק כדבר טרנסנדנטלי ולא סתם ערך חילוני ועל כבוד האדם. ז'ורנה חשב שתרבות זו מאוימת על ידי אתאיזם, שנאה, אכזריות ואלימות העולים בלבות אנוש.¹⁰ ז'ל איזאק שאל את עצמו שתי שאלות: "מה שווה להציל בתרבותנו? מה אנו יכולים לעשות על מנת להציל את תרבותנו?" הוא השיב על שאלות אלה בהתייחסו ליסודות הרוחניים של תרבותנו: צדק, חרות, כבוד האדם, החיפוש אחר האמת, ר"ל כל מה שיוצר את הגדולה, הכבוד והאצילות של הרוח האנושית. איזאק, מוצא זאת יותר מכל במסורת היוונית, היהודית-נוצרית והרומית שביסודן עיצבו את המערב. ועם זאת כנתיב לגאולת תרבותנו, הוא גם מבקש מגע עם האליטות הרוחניות של האיסלאם, הודו והמזרח הרחוק, במיוחד אותן אליטות המבקשות לפעול למען שלום רוחני: "עלינו לפתוח לרווחה את דלתותינו וחלונותינו... זוהי הדרך לגאולה".¹¹

במבט לאחור, אנו יכולים להתפעל מהרלבנטיות לימינו של כמה הצעות ודיונים בכינוס פריבורג 1948, אלה שהדגישו שיתוף פעולה בינתרבותי, חברי ורוחני-אתי בין תרבויות העולם.

הכינוס הסתיים עם מספר הצהרות, המלצות ואיחולים שמרשים לנו לקבוע שאווירה חברית הן כלפי הציונות והן כלפי האקומוניות שלטה על האירוע. ז'יל איזאק בהרצאתו כבר תיאר את הישראלים שהקימו את המדינה היהודית כדוד הקם לתחייה ששוב ניצב בפני גוליית והפלישתים בשדה הקרב. בהסבר לתפילתם לשלום בארץ ישראל דיברו החברים הנוצרים בוועדה הדתית על שלום "הבנוי על צדק... והמאפשר לכל היהודים, הנוצרים

⁹ ר' נאום הפתיחה ב: AfZ [לעיל הע' 5]

¹⁰ הטקסט פורסם ב:

Charles Journet: *Chrétiens et juifs*, in: *Nova et Vetera* 24 (1949) 238–244; *La Liberté*, 31 July 1948, 2.

¹¹ ר' AfZ [לעיל הע' 5]

והמוסלמים לחיות בהרמוניה ובהבנה הדדית." בו בזמן הם ברכו – במיוחד מהעמדה של מאבק נגד אנטישמיות ובתקוה שבאמצעות הקמתה המחודשת בארץ המקרא תמצא ישראל כוח רוחני חדש להגשים את שליחותה – על ה"רסטורציה" של המדינה היהודית בארץ ישראל. בהצהרה מיוחדת, הדגישו החברים היהודים של הועדה הדתית שהם מבקשים את אותו הדבר. כמו כן ראויה לציון הברכה שחברי הועדה הנוצרים שלחו לוועידת הכנסיות של 1948 באמסטרדם שהייתה היסוד למועצת הכנסיות העולמית. הברכה מבקשת לקיים דיון באנטישמיות.

חיים ויצמן, דוקטור ודוקטור לשם כבוד של אוניברסיטת פריבורג

זה שכינוס פריבורג הטביע על האוניברסיטה חותם של אווירה ידידותית לציון היה גם (ולא רק) תוצאה של העובדה שחיים ויצמן נבחר לנשיא הראשון של מדינת ישראל ב-12 בספטמבר 1949. ויצמן סיים ב-1899 את לימודיו באוניברסיטת פריבורג עם דוקטורט בהצטיינות יתירה. ביובל הזהב להשגתו את הדוקטורט הוא התקבל בחגיגות באוניברסיטה לטקס של חידוש התואר. שלט הנצחה באולם הכניסה של המבנה הראשי של האוניברסיטה עדיין מציין את האירוע. בדו"ח הרקטור לשנה האקדמית 1948-1949, כתב אוסקר ואסלה שחגיגת יובל זו מייצגת אירוע ייחודי ברישומי ההיסטוריה של האוניברסיטה שלנו, יוצא דופן בהשתתפותם של גורמים בכירים כנסייתיים ואזרחיים, של נציג מדינת ישראל בשוויץ, וכן בהשתתפותה הפעילה של הקהילה היהודית בפריבורג. היה זה אירוע מאד הרמוני ומאד מכובד לאוניברסיטה. האיכויות האנושיות הגבוהות של האישיות הנכבדה, ויצמן, שדיבר בצורה מרגשת על תקופת לימודיו בפריבורג, תרמו רבות לאירוע. "הבה נקווה, – אמר עוד הרקטור ואסלה – "שהציפיות מהנשיא שהציע הסבר פוליטי משמעותי למקומות הקדושים בארץ ישראל יתממשו, והבה נשמח בעובדה שלאוניברסיטה שלנו ניתנה ההזדמנות להוכיח לעיני הציבור הרחב את רוח ההבנה האנושית שלנו ואת הסולידריות הנאמנה עם סטודנטים לשעבר בני אמונות אחרות."¹²

מבקרים והתנגדות לכינוס פריבורג

אבל לא כולם הסכימו עם ההתקרבות של כינוס פריבורג למטרות של הציונות והאקומניזם. ב-25 ביולי 1948 כתב ז'ורנה למריטיין: "כאן בפריבורג, מתקיים מושב שני של המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים שנפגשה בשנה שעברה בסיליסברג. אני לא באמת מבין את המטרה של כינוס זה, ששולח מסרים לכנסיות. אתמול, נערך דיון על ברכה המביעה שמחה על הקמתה של מדינת ישראל. פרוטסטנטי אחד לקח את רשות הדיבור לומר שזהו עניין פוליטי לגמרי. רב אחד מחה, באומרו שזהו עניין מיסטי, שישראל קשור באופן מיסטי לארץ הקודש,

¹² ג' Universitas Friburgensis Helvetiorum, Bericht über das Studienjahr 1948–49. Erstattet vom derzeitigen Rektor Oskar Vasella. Freiburg/Schweiz 1949, 16–17.

כפי שכבר צוין בקונגרס הציוני הראשון, וכי הוא מאמין שהוא מדבר בשם היהודים כולם.¹³ ב-13 באוגוסט 1948, השיב מריטיין המודאג: "הכרחי לדבר עם ויסר [ד"ר פייר ויסר, מזכיר המועצה] לחברי הכינוס של נוצרים ויהודים יש כוונות טובות, אבל מבחינה דיפלומטית הם בלתי מתאימים".¹⁴ ז'ורנה ומריטיין חששו שההצהרות הפוליטיות-דתיות של הכינוס עלולות לערער את האמון בו בחוגים דתיים מסוימים, מה שאכן קרה. מכאן ואילך הכנסייה הקתולית הייתה זהירה ביותר ונמנעה מכל הצהרות דתיות-פוליטיות ביחס למדינת ישראל שעלולות לפגוע במיוחד במוסלמים באופן כללי ובנוצרים פלסטינאים בפרט. אפילו ההיסטוריה של הופעת המסמך של מועצת הוותיקן השנייה ה"נוסטרה אטטה" מעוצבת על פי מצב עניינים זה.¹⁵ ב-20 בדצמבר 1949, ב"הנחייה על התנועה האקומנית" הרשה פיוס ה-12 למשרד הקדוש (האחראי על דוקטרינת האמונה) להעלות את סכנת ה"אינדיפרנטיזם". ב-1950 תיארה רומא את המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים כ"ארגון אינדיפרנטיסטי" המתעלם מההבדלים באמונות ועקרונות מוסריים או מצמצם אותם למינימום, במיוחד בשל תכניותיו ל"אחוה בינתרבותית".¹⁶

כינוס שני של המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים באוניברסיטת פריבורג 1987

בשנת 1987, 40 שנה אחרי עשר הנקודות של סיליסברג, נערך כינוס נוסף של המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים והפעם עם כ-200 משתתפים.¹⁷ נושא הכינוס היה התגברות על גינויים כאתגר חינוכי. אבל הוא ייזכר במיוחד בשל הדיונים הערים על בניית המנזר הכרמליתי באושוויץ, הכרזתה של אדית שטיין כ"מבורכת" וקבלת הפנים שערך יוחנן פאולוס השני לנשיא האוסטרי קורט ולדהיים.

---

¹³ Jacques Maritain, *Correspondance*, vol. 3, 1940–1949, ed. Fondation du Cardinal Journet. Fribourg 1998, ר' 663–671, here 664.

¹⁴ שם עמ' 669.

¹⁵ Benedict T. Viviano, *L'histoire de „Nostra aetate“, la Déclaration sur les relations de l'Eglise avec les religions non chrétiennes*, in: Mariano Delgado – Benedict T. Viviano (edd.), *Le dialogue interreligieux. Avec la collab. de Patrizia Conforti*. Fribourg 2007, 11–20.

¹⁶ ר' Simpson – Weyl 29.

¹⁷ שם עע 63-64.

עידוד הדיאלוג היהודי-נוצרי

כפי שאנו יכולים לראות, במשך ששת העשורים שאחרי ועידת סליסברג של 1947 וכינוס פריבורג של 1948, נשאר יחסי יהודים-נוצרים עניין רגיש ביותר. מאז, הושגו התקדמויות שאין להכחישן במישור התיאולוגי והבינדתי המאפשרות לנו לעבוד היום על בסיס מחודש. ואולם, הרבה דעות קדומות ותפיסות עויינות – לא רק בין נוצרים ליהודים, אלא גם באופן כללי בעולמנו – נשארו בדמיון העממי ובגישות פונדמנטליסטיות שונות בכל הצדדים. על כן, למועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים נותרה עוד מלאכה רבה, ולא רק לה. אני מקווה שההתבוננויות של שלושה ימים אלה והעבודה על מסמך ברלין 2009 כאן באוניברסיטה שלנו יהוו תרומה מכרעת להתקדמות בשדה חשוב זה. אני מאחל לכולכם ששיחותינו תהיינה באמת פוריות, תוך שהן הולכות בעקבות המסורת של כינוסי פריבורג הקודמים.

מהמורות, מזלגות ומעקפים בדרך למלכות אלוהים

מרק ספרסטיין

במהלך לימודי הרבנות שלי בסניף הניו-יורקי של ההיברו יוניון קולג' - מכון למדעי היהדות, היה לי פעם מורה שאמר לנו: אם אי פעם תתבקשו, חודשים לפני המועד, לספק כותרת לדרשה, ואין לכם צל של מושג על מה תרצו לדבר זמן כה רב לפני המועד הממשי, תוכלו תמיד לתת את הכותרת "עבור עידן כמו זה הנוכחי". כשהתבקשתי לפני חודש וחצי לתת כותרת, התפתיתי כמעט ללכת עם הצעתו. אבל במקום זאת, באתי עם רעיון שהוא במידת מה צבעוני יותר, מבלי לדעת באמת מה אני הולך לומר. אתם תצטרכו לשפוט בעצמכם עד כמה הוא מתאים למה שיבוא.

הנקודה הממשית שלי הייתה להציג את מה שאני רואה כנושאים הדוחקים ביותר וכאתגרים תיאולוגיים לדיאלוג היהודי-נוצרי כיום. תגובתי לכך תהיה קצת מוזרה שכן לא אדבר על נושאים כגון ישראל, נישואי תערובת, או ההכרזה על האפיפיורים פיוס ה-9 ופיוס ה-12 "מבורכים". במקום זאת, אני רוצה לחלוק אתכם את נקודת המבט שלי כמי שאיננו איש מקצוע בדיאלוג, כהיסטוריון ולא כתיאולוג, על שלושה נושאים כלליים הנוגעים לגישתנו להידברות בינדתית.

שימו לב לאותן מטפורות

לפני כמה חודשים שמעתי אמירה ברדיו בשעה שהייתי מרוכז בדבר אחר, כך שאני מודה שאינני מסוגל לספק את המקור. אבל הנקודה הכתה בי כחדת הבחנה ביותר ותקפה עד מאד. הדובר, בציינו את הדימוי הרטורי המקובל של צעדה לעבר העתיד, הצביע על כך שהמטפורה של צעדה לעבר העתיד היא מוטעית לחלוטין. כשאתה צועד קדימה, ההנחה היא שאתה יכול לראות בברור למרחק מסוים לפניך. המטפורה ההולמת - לפחות עבור אלה מאתנו שאינם נביאים - תהייה ללכת אחורה לעבר העתיד. איננו רואים דבר לפנינו; כל שאנו רואים הוא הנוף שמאחורינו, הדרך שהביאה אותנו להיכן שאנו מצויים כעת. ההתקדמות שלנו לעבר העתיד היא עיוורת; ההנחה היחידה היא מתוך ראייתנו וזיכרוננו את העבר והבעיות שבהן נתקלנו היכן שהיינו.

כעת, בנוסף לתובנה אודות האופי הפרובלמטי של הדימוי הספציפי הזה של "צעדה לעבר העתיד", מעלה הערה זו עניין גדול יותר שהיא הנקודה הראשונה שאני רוצה להתייחס אליה, והיא, הפיתוי שיש במתן אפשרות למטפורות חיות לשמש תחליף לחשיבה אנליטית ראויה; האסטרטגיה הרטורית של שימוש במטפורות חיות על מנת לשכנע בהעדר הוכחה מספקת; והצורך לזהות מטפורה שבאה במקום טיעון רציונלי אמתי.¹⁸ במהלך

¹⁸ לראשונה הומרצתי לחשוב על נושא זה על ידי נאום שנישא בשנות ה-80 בתקופת ממשל רייגן, מאת ברני פרנק, משך שנים רבות חבר בית הנבחרים של ארה"ב. בנקודה אחת בנאומו ציטט פרנק ביטוי שגור באותה תקופה להצדיק את מדיניותו הכלכלית של רייגן: "גאות עולה מרימה את כל הספינות", או במילים אחרות, כשהכלכלה הכללית משתפרת, כל אחד מרוויח. פרנק אמר, "אפשר שזה נכון

מלחמת העולם השנייה, דיבר צ'רצ'יל על "הבטן הרכה של אירופה" כיעד אסטרטגי. אלה שבאמת השתתפו בפלישה לסיציליה ולאיטליה גילו שהמטפורה לא שיקפה כלל את המציאות.

כמה דוגמאות מפחידות לכוח של מטפורות בשיח ממאיר:

דוגמא ראשונה, מתוך עבודה שנכתבה על ידי אינטלקטואל ליברלי גרמני, שהתפרסמה ב-1819 בהקשר של ייכוחים אודות האמנציפציה של היהודים: היהודים הם כמו "צמח טפיל הגדל במהירות שנכרך סביב העץ הבריא עדיין, למצוץ את לשד חייו, עד שהגזע, כחוש ואכול מבפנים, נופל ומתפורר לריקבון".¹⁹

הדוגמא השנייה מתוך "מיין קאמפף" של היטלר, מתארת את חווית המחבר בווינה במהלך השנים שקדמו למלחמה הגדולה: "האם הייתה איזה שהיא צורה של זוהמה או מופקרות, במיוחד בחיי התרבות, מבלי שיהיה לפחות יהודי אחד מעורב בה? אם תחתוך אפילו בזהירות לתוך מורסה שכזו, תמצא כמו רימה בגוף מרקיב, מסונוור לעיתים מהאור הפתאומי – יהודון!"²⁰

הדוגמא השלישית מיוחסת לפרויץ קליין, רופא של ה-אס אס שהוצב כרופא בבירקנאו במהלך רוב שנת 1944, על ידי אלה לינגנס-ריינר, רופאה יהודייה שנבחרה לסייע במרפאה באושוויץ. יום אחד הם עמדו יחד, מתבוננים בעשן שחור שעולה מארובות המשרפות, ולינגנס-ריינר שאלה את קליין, "כיצד אתה יכול ליישב את זה עם שבועת היפוקרטס שלך? התשובה: "כשיש תוספתן בעל נמק, אנו מסירים את התוספתן כדי להציל את החולה. היהודי הוא תוספתן בעל נמק בגוף האנושות".²¹

בכל המקרים הללו, נעשה שימוש בשפה מטפורית ליצירת דימוי חי בפנייה לרגש המכוונת לגרום קצר לתהליך של ניתוח רציונלי וחשיבה ביקורתית – עם פוטנציאל לתוצאות קטסטרופליות. (שימו לב שאף אחת ממטפורות אלה של אנטישמיות מודרנית לא שואבת מהשיח הנוצרי המסורתי, אלא מתחומים חדשים לחלוטין.)

הבעיה איננה רק עם שימוש במטפורות באופן כזה שהוא מרושע בעליל. דימוי משמש תחליף לניתוח גם בהקשרים שהם פחות פוגעניים. למעשה כל מילה משמעותית בכותרת שלי, "מהמורות, מזלגות ומעקפים בדרך למלכות אלוהים" היא מטפורה, ובנוסף היא בעייתית. "מלכות" רומזת על הדימוי של אלוהים כמלך, דבר שהוא

לאנשים בספינות, אבל מה קורה אם אתה עומד בקרקעית ורק מנסה לשמור את ראשך מעל פני המים?" הנקודה הכללית שפרנק ניסה להציג – שנשארה איתי מאז ועד היום – הייתה לא רק ביקורת על מדיניות כלכלית ספציפית, אלא גם הערה כללית על מתן אפשרות למטפורות לשמש תחליף לניתוח.

¹⁹ Christoph Henrich Pfaff, "Über das Verhältnis christlicher Regierungen und Staaten gegen die Juden in dem gegenwärtigen Zeitpunkte", quoted in Jacob Katz, *From Prejudice to Destruction*, p. 150.

²⁰ *Mein Kampf*, a selection readily accessible in *The Jew in the Modern World*, ed. Paul Mendes-Flohr and Jehuda Reinharz, second edition (Oxford: Oxford University Press, 1995), p. 638.

²¹ Quoted by Robert Jay Lifton, *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide*, p. 232.

מרכזי למסורות המקראיות והליטורגיות שלנו, אבל לבטח לא בלי בעיות בהקשר העכשווי שבו מלכים, או שהם שליטי בובה אימפוטנטים באופן יחסי, או שהם עריצים אוטוקרטיים. והמילה "דרך", האם זו באמת המטפורה המתאימה לחווייתנו ההיסטורית? אפשר שזה עובד ביחס לעבר (*The Twisted Road to Auschwitz* - "דרך עקלקלה לאושוויץ") אבל האם זה עובד ביחס לעתיד? – כמו "הדרך קדימה", כותרת ראשית במסמכי הטיטה שלנו?²² האם יש באמת יעד אחד להיסטוריה, בו מסתיימת הדרך? האם יש רק דרך אחת ליעד זה או שישנן דרכים מקבילות? מעקפים הרחק מעבר לבסיס הישר ביותר? האם מבין לא יוכל להיות מטפורה אפשרית באותה מידה למורכבות של ההיסטוריה? או אולי אפילו – כמו שרבים חשבו – מסלול מרוצים אליפטי גדול או טבעת מְבִּיִּס, המתעגלת חזרה כלפי עצמה? האם ישנה מערכת ניווט לוויינית שאיננה טועה שתדריך אותנו תמיד, לא משנה היכן אנו נמצאים, ליעד, כל עוד נעקוב אחר ההוראות?

אחת ממטפורות הדרך הרווחות ביותר בדיאלוג היהודי-נוצרי היא "היפרדות הדרכים". זה מרמז על תמונה של אנשים ההולכים יחד כברת דרך, עד שהם מגיעים למזלג דרכים, ואז הם מתפצלים. אבל האם שתי הדרכים מובילות בסופו של דבר לאותו היעד, או האם דרך אחת - זו שנבחרה על ידי העם היהודי – משוטטת סביב ללא מטרה בלולאות ומעגלים ולעולם לא מגיעה ליעד של הדרך החלופה? או שמא אין בכלל יעד, רק דרך, או שתי דרכים והמטרה איננה להגיע ליעד אלא, המסע עצמו הוא המטרה? אין כמובן תשובה מוכחת לשאלות אלה, שהן במהותן אודות דימויים ותמונות, לא מציאות.

אולי בדיוק המטפורה הזו של היפרדות הדרכים מטעה.²³ דניאל בויערין מציעה אנלוגיה שונה בתכלית, המבוססת על השפות של דרום מזרח צרפת וצפון מערב איטליה. כיום ישנם גבולות, עם צרפתית המדוברת בצד האחד של הגבול ואיטלקית בצד השני. אבל "על הקרקע", כשאדם הנוסע מאזור אחד לזה שאחריו שם ליבו לדיאלקטים המקומיים של כל כפר, הוא ימצא יותר ויותר אלמנטים המזוהים עם השפה האחרת מתערבים עם השפה הראשונה, עד שהאלמנטים של השפה השנייה מתחילים בסופו של דבר להתגבר.²⁴ זוהי מטפורה אלטרנטיבית מרתקת להחליף את זו של היפרדות הדרכים – לא קרע פתאומי, אינדיבידואלים רבים ללא זהות מתוחמת באופן ברור של דת זו או אחרת, רק הבחנה הדרגתית.²⁵

---

²² ראה גם פרק שכתרתו "Antechamber to the Holocaust" – פרוזדור לשואה, הסוקר את מדיניות הוותיקן בשנות העשרים והשלושים, המטפורה מרמזת על כך שבהיותם בפרוזדור, אנשים היו צריכים להיות מודעים למה שיקרה בטרקלין: *David I. Kertzer, The Popes Against the Jews (New York: Alfred A. Knopf, 2001), pp. 264–91.*

²³ ראה הצעתו האלטרנטיבית של פיליפ אלכסנדר לשני מעגלים חופפים בדרגות שונות בעת העתיקה ולבסוף נפרדים: *The 'Parting of the Ways' from the Perspective of Rabbinic Judaism*, in *Jews and Christians: the Parting of the Ways A.D. 70 to 135 (Tübingen: J. C. B. Mohr, 1991), p. 2.*

²⁴ *Daniel Boyarin, Dying for God: Martyrdom and the Making of Christianity and Judaism (Stanford: Stanford University Press, 1999), p. 9.*

²⁵ האם שפות הן באמת אנלוגיה מתאימה לדת. בספרו *The Dignity of Difference* מציע הרב הראשי של בריטניה הרב יונתן סאקס שדתות שונות יכולות להיתפס כשפות שונות, כשלכל אחת יופי ונקודות חוזקה משלה התואמות לאנשים שלומדים אותן מילדות

הרשו לי להזכיר במידת מה ביתר פרוט דוגמא נוספת של חשיבה מטפורית. בקיץ של שנת 2000, הכנתי מאמר לכינוס השואה של אוקספורד שנקרא "זוכרים למען העתיד" הבוחן את מצב השאלה המחקרית של המשכיות או אי המשכיות בין הדוקטרינה והמדיניות הנוצרית האנטי-יהודית ומחנות המוות הנאציים.²⁶ חוקרים רבים יכולים להיות ממוקמים בברור בצד אחד או אחר של הפיצול, מדגישים אלמנטים של המשכיות עם העבר הנוצרי, או מדגישים את החידוש של המדיניות הנאצית. עמדת פשרה פופולרית, שבה מחזיקים רבים שאותם אני מכבד הן בקהילות היהודיות והן בקהילות הנוצריות, מיוצגת על ידי הדימוי של "הקרקע הפורייה" – תורת הבוז הנוצרית על פני מאות רבות של שנים סיפקה קרקע פורייה שבה "הצמח הארסי הנאצי של שנאת יהודים יכול היה לפרוח" ולהוציא לפועל את המדיניות של רצח המונים.²⁷

הבה נזכור שזוהי פשוט מטפורה שאיננה משמשת תחליף לנימוקים המציגים את תוקפה של הטענה בדבר ההמשכיות בין דוקטרינות נוצריות ומחנות המוות. על מנת להצדיק את המטפורה, יש לצפות להוכחה המתעדת קורלציה בין הרמה של אדיקות דתית מסורתית ומסירות בקרב האוכלוסייה הגרמנית הכללית ומידת תמיכתם בפרוגרמה האנטי יהודית הנאצית. למיטב ידיעתי, הוכחה לקורלציה שכזו איננה בנמצא. אפשר שמפלגת המרכז הקתולי הגרמנית הגיעה להסדר עם הנאציזם, אבל בשום אופן היא לא שימשה בסיס לתמיכה.

אין צורך לפנות לדוקטרינה נוצרית מסורתית בעניין היהודים על מנת להסביר מדוע רוב הפולנים הקתולים תחת הכיבוש הנאצי היו חסרי רצון לצאת נגד השלטונות הגרמניים באמצעות מתן מקלט ליהודים, כשהכול ידעו שהעונש עבור התנגדות שכזו הוא הוצאה מיידית להורג. והאימפליקציה שאלמלא היו חדורים בשיח מסורתי נוצרי אנטי יהודי, היו ההמונים בפולין הכבושה מתקוממים למנוע את הפעלת מחנות המוות על אדמתם היא ללא ספק אבסורדית.

למרות שהייתי כמובן מחותמי הצהרת "דברו אמת", לא הסכמתי עם הטענה ש"ללא היסטוריה ארוכה של אנטי יהדות נוצרית ואלימות נוצרית כנגד היהודים, לא יכלה האידיאולוגיה הנאצית להחזיק בהשפעתה ולא הייתה

מוקדמת, כמו גם נקודות חולשה. זה נראה לי כאנלוגיה נועזת למדי עבור יהודי אורתודוקסי. למעשה עבור כל מאמין אורתודוקסי מכל דת, ולמרבית הצער הרגיש הרב סאקס שהוא נלחץ או נאלץ על ידי בית הדין החרדי בבריטניה להסיר ניסוחים המציעים את האפשרות של יהדות אין מונפול על האמת ושדתות אחרות יכולות גם הן למסור אמיתות. ההצעה שלי למטפורה של יחסים בינדתיים היא תזמורת. קבוצות גדולות או משפחות של כלי נגינה: כלי מיתר, כלי נשיפה מעץ, כלי נשיפה ממתכת, כלי הקשה. בתוך המשפחות, כלי נגינה שונים, משקפים את המגוון שבתוך המסורות הדתיות. רוב הכלים מנוגנים על ידי מספר מוזיקאים. לכל יחיד יש חלק לנגן, תרומה להעלות; לעיתים כולם מנגנים ביחד, לעיתים משפחה אחת או קבוצת כלים אחת מנגנת את המלודיה בשעה אחרות שקטות או מספקות הרמוניה, או מלודיה נגדית, או אותה המלודיה בקונטרפונקט. ההופעה איננה שלמה אלא אם כן כל נגנית מנגנת את חלקה כשהיא מקשיבה לאחרים ומתבוננת במנצח האלוהי, שתלוי במוזיקאים ליצור הרמוניה במקום דיסוננס. אבל שוב, זוהי רק מטפורה, לא תחליף לניתוח.

Marc Saperstein, "Christian Doctrine and the 'Final Solution': The State of the Question," in *Remembering for the Future: The Holocaust in an Age of Genocide*, edited by John K. Roth, 3 volumes (Hampshire, UK: Palgrave Publishers, 2001), pp. 814–41.

²⁷ הצהרת התשובה של הבישופים הצרפתיים משנת 1997 (בתוך: Daniel Jonah Goldhagen, *A Moral Reckoning* (New York: Alfred A. Knopf, 2002), p. 226). Cf. John Pawlikowski, "There is no question that Christian anti-Semitism provided an indispensable seedbed for Nazis"—"The Holocaust and Contemporary Christology", in Fiorenza and Tracy, editors, *The Holocaust as Interruption*, p.44

יכולה להתבצע. זוהי טענה עובדתית נגדית שאיננה ניתנת להוכחה. הרקורד ההיסטורי והדוגמאות של ג'נוסייד שבאו לאחר מכן (למשל בקמבודיה) מציעים לי את המסקנה היותר פסימיסטית שממשל רודני יכול להפוך קבוצת מיעוט לשטן עם תוצאות קטלניות בפרק זמן קצר באופן מבהיל מבלי שתתקיים מסורת ארוכה בת מאות שנים של גישות שליליות. הנאצים לא היו צריכים שום "קרקע פורייה" בכדי לבצע את תכניתם וכלל לא ברור שהמורשת של נצרות אנטי-יהודית הקלה על מלאכתם. מטרתם לא הייתה לגדל צמח אלא להשמיד עם. הבה אם כן, באמת, נשים לב אל אותן מטפורות.

ללא תנאים מוקדמים או אולטימטומים

אחד מכללי היסוד של דיאלוג כפי שאני מבין אותו הוא שאנו נכנסים אליו ללא תנאים מוקדמים. המטרה היא לבטא בבהירות את הבנותינו שלנו את מסורתנו הדתית באופן שהאחר יכול להבינו, ולהקשיב באהדה להתבטאויות של המסורת האחרת בשלמותה, על מנת להעמיק את הבנתנו הן בנקודות הדמיון והן בהבדלים. לבטח אין זה על מנת לשכנע את האחרים שהם טועים, או ללחוץ על האחרים להשתנות. אם עולים שינויים מתוך מסורת אחת כתוצאה מדינמיקה פנימית שהומרצה על ידי השיח של הדיאלוג, הדבר כמובן מתקבל בברכה, אבל זה שונה מאוד מהגישה האומרת "אתה חייב לשנות א' ב' וג' או שאין לנו על מה לדבר".

בדיחה פנימית יהודית: יהודי ונוצרי מתיישבים יחד כדי להשתתף בפעם הראשונה בדיאלוג. אומר היהודי לנוצרי: אם אי פעם יהיה לנו משהו לדבר עליו, תצטרך אתה לוותר על הדוקטרינות של השילוש הקדוש, האינקרנציה (התגשמות האל בבשר), לידת הבתולה והכפרה באמצעות הצלב". "זוהי דרישה רצינית למדי" אומר הנוצרי. "להיות כן, זה לא משאיר הרבה מהתיאולוגיה הנוצרית. אמור לי על מה אתה תהיה מוכן לוותר בתמורה?" היהודי חושב לרגע ואומר, "אני אחזור לאנשים שלי; נדמה לי שאוכל להביא אותם להסכים לוותר על ה"יקום פורקן" השני". (מתוך הקונטקסט תוכלו להבין שמדובר באחד הקטעים השוליים ביותר בליטורגיה היהודית).

באופן כללי, דיאלוג מתקיים בין הנציגים של הדתות השונות החולקים השקפה של פתיחות לתובנות חדשות, להנחות אלטרנטיביות, להרחבת תפיסת העולם, לאפשרות של לימוד מאלה השונים מהם. פונדמנטליסטים, נוצרים אוונגליים ויהודים חרדים יכולים היו באמת ללמוד איש מרעהו על העמידה בפני אתגרים ובעיות משותפות בעולם חילוני, אבל לעיתים נדירות הם חשים נטייה כלשהי לדבר אחד עם השני. מה לגבי יהודים ליברליים ונוצרים אוונגליים? כאן הדבר נעשה די מורכב.

פעם השתתפתי בדיאלוג שכזה, ושמעתי תיאולוג אמריקאי אוונגלי מוביל מביע את עמדתו באופן בלתי מתפשר לחלוטין. "אנחנו האונגליים מחזיקים בעמדה שעל ידי אירוע המשיח בשלמותו היהדות בתור דת הוחלפה, מטרתה לשמש כמבוא הושלמה. כיוון שהמשיח כבר בא והציע את שיא קרבנו, אין יותר, על פי הבנתנו, מקדש, כוונה, מזבח, כפרה, סליחה, גאולה, ולא תקווה נצחית ביהדות כדת. ביטויים צורמים וקשים נדרשים בנוגע

לאי המשכיות אפשרות הגאולה מבחינת היהדות – הפרה, עקירה ושליה. וביטויים אלה, אני מבטיח לכם, נרשמים כאן מתוך הכרה עד כמה באמת קשים וצורמים הם כשהם נשמעים באוזניים יהודיות".²⁸

דברים אלה לא נאמרו בהתנשאות ארוגנטית, אלא עם מידה של סבל. כיצד אני, כיהודי מאמין מגיב להם? האם אני קם ועוזב את החדר? האם אני מבטל את הדובר כתיאולוג ניאנדרטלי שאינו ראוי להתייחסות רצינית? האם אני אומר שאם הוא רוצה לשוחח אתנו, יהיה עליו לשנות את אמונתו: לנטוש (אם לא את השילוש והאינקרנציה אז לפחות) את תיאולוגיית ההחלפה, לקבל את בריתו הנמשכת של אלוהים עם העם היהודי, להודות שיהודים יכולים להיגאל ללא ישו? אני מדבר לא בשם אף אחד אחר, רק בשמי כשאני אומר שזו לא תהיה גישתי. אני בהחלט מאשר את האינטואיציה שלו שהמילים נשמעות קשות וצורמות לאוזניים יהודיות, אבל באופן אינטלקטואלי, אני יכול לזהות את הבסיס לאמונת אלה בדוקטרינה נוצרית קלאסית, ובאופן רגשי אני יכול להעריך את היושרה של מי שמאשר אותן כיום למרות כל הלחצים להחליפן בהשקפה יותר פלורליסטית, סובלנית ובעלת "ראש פתוח". בסופו של דבר, השקפתו את היהדות אומרת לי משהו לא על היהדות אלא על התיאולוג ועל דתו שלו; תודעתי שלי את ערך היהדות איננה תלויה בהכרתו באמונתו כדרך תקפה להגשים את מה שאלוהים מצפה ודורש ממיעוט זעיר של המין האנושי.

בהקשר זה, הרשו לי לבחון מחדש למספר דקות את הנושא שעורר רגשות כה חזקים באביב שעבר: ההיתר שניתן על ידי האפיפיור בנדיקטוס ה-16 לקתולים שזו בחירתם להשתמש בגרסת ה-"הטקס הבלתי רגיל - extraordinary rite" של תפילת יום השישי הטוב "למען היהודים". כפי שכולנו יודעים, הטקסט שאושר על ידי האפיפיור בנדיקטוס מתפלל לכך ש"אדוננו יאיר את לבם כך שיכירו בישו המשיח כמושיע כל חי", ושאלוהים יתיר בחסדו "לכל ישראל להיגאל, כאשר כולם יבואו בשערי כנסייתך". זה נתפס, לדעתי בצדק, כנסיגה מהגרסה שמופיעה בספר התפילות הקתולי (Roman Missal) של האפיפיור פאולוס ה-6 משנת 1970 המדבר על מלאות הגאולה לעם היהודי, מבלי להזכיר את ישו כמושיע כל חי.

סופת אש של מחאה יצאה מחברים בקהילה היהודית, במיוחד באירופה. הקהילות היהודיות הרשמיות של גרמניה, אוסטריה ואיטליה הכריזו שהן מפסיקות את כל תכניות הדיאלוג שלהן עם הכנסייה כביטוי לתדהמתן, לאחר ש"תביעה" עם מועד סופי מטעם המועצה המרכזית של יהודים גרמנים לשינוי התפילה לא נענתה. כ-1600 רבנים (ואני לא בתוכם) היו אמורים לפרסם מחאה רשמית. הרקטור של סמינר האחות שלנו, הקולג' על שם אברהם גייגר, כתב ש"התדהמה של נושאי משרה יהודיים מושרשת בהבחנה הכללית יותר שנציגים רמי דרג של הכנסייה הקתולית נראו כמדגישים שוב שמיסיון ליהודים הוא מנדט טבעי לכנסייה". – טענה שלא סופקה לה כל הוכחה, ואני תוהה האם הוכחה שכזו היא בנמצא. הבנתי היא שהעמדה של הכנסייה הקתולית בנושא היא

Vernon C. Grounds, in *Evangelicals and Jews in an Age of Pluralism*, ed. Marc Tanenbaum (Grand Rapids, 1984), p. 207.

עדיין, ותישאר גם, שונה באופן משמעותי מזו של הברית האוונגלית העולמית, שהוציאה לאחורנה מסמך הקורא לחבריה לחדש את "התחייבותם למשימה של אוונגליזם יהודי"²⁹

הגישה שלי לנושא הייתה די שונה.

א. בהכירי את השפעתן של קבוצות מסורתיות בקהילה היהודית המתנגדות לכל שינוי, במיוחד בכיוון של ליברליזם, אני רואה את החלטתנו זו של האפיפיור כמונעת בעיקר משיקולים פנימיים, וויתור למסורתיים שנראה היה מספיק קריטי על מנת לסכן פריעת כמה נוצות בקהילה היהודית. אני מאמין שבנסיבות אלה, אנו היהודים צריכים להזכיר לעצמנו שהכנסייה היא מוסד עצום ומורכב, וששמירה על היחסים הטובים ביותר האפשריים עם הקהילה היהודית, למרות חשיבותה, איננה (ואין לצפות שתהיה) בראש סדר העדיפויות.

ב. הייתי מציע שלנו, ליהודים, יש בעיה דומה בליטורגיה שלנו – נקודה שזוכה להכרה במונחים כלליים לקראת סופו של מסמך הטייטה של המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים. אחד הקטעים החשובים ביותר של הליטורגיה היהודית הוא תפילת "עלינו", שבאה לקראת סופה של כל תפילת שחרית, מנחה וערבית. תחילתה של תפילה זו מדגישה הכרזה פרטיקולריסטית של זהות ושליחות יהודית: אנו משבחים את אלוהים "שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה" הטקסט המקורי של התפילה מתאר אחר כך ניגוד ברור: "שהם משתחוים להבל וריק ומתפללים אל אל לא יושיע ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא"

בימי הביניים המאוחרים, גאון כלשהו שהמיר דתו מיהדות לנצרות דיווח לרשויות הכנסייה שהמילה "וריק" בביטוי "שהם משתחוים להבל וריק" (למעשה זה לקוח מתוך ישעיה מ"ה:כ בפולמוס נגד עבודת אלילים), היא מילת צופן ל"ישו", שכן, המילה "וריק" בגימטריה, שווה למילה "ישו". היהודים הואשמו על כן בחילול השם, שהפר את כללי היסוד של סובלנות: יהודים הורשו לומר את תפילותיהם אבל לא לפגוע בקודשי הנצרות.³⁰ כתוצאה מכך, התערבו כמה שלטונות לאסור את הקטע הזה, והקהילות האשכנזיות הסירו אותו מסידורי התפילה המודפסים שלהם. קהילות ספרד והמזרח, שמרו עליו. כיום, ישנה נטייה אפילו בקרב קהילות אשכנזיות אורתודוקסיות להשיב את המילים המקוריות.

זוהי בעיני בעיה יהודית פנימית. אפילו אם נתעלם מקשר כלשהו לישו, הביטוי השנוי במחלוקת טוען שלאומות הגויים בזמן הזה אין גישה לאל האמיתי שאותו עובדים היהודים לבדם. כל סידורי התפילה הליברליים והרפורמיים סילקו את הביטויים הללו, ורובם החליפו את הקודמים להם בניסוחים חיוביים.

²⁹ *Jewish Chronicle*, 3 October 2008, p. 6.

³⁰ למרות שהמילה "וריק" במקורה כמובן לא נועדה לשמש כמילת צופן לישו, אין זה מן הנמנע שכמה יהודים בימי הביניים ובראשית העת החדשה חשבו על ישו כשאמרו את המילה בתפילותם, ויתכן שגם כמה יהודים בני זמננו עושים זאת.

אני תוהה, בכל זאת, כיצד יגיבו יהודים אם קבוצה של נוצרים הייתה אומרת לרבנים הראשיים של ישראל, או לבתי הכנסת המאוחדים בבריטניה, "עליכם למנוע מכל היהודים מלומר את המילים שאנו מוצאים כפוגעניים בתפילותיהם. שאם לא כן, נפסיק כל דיאלוג אתכם". יהודים יתנגדו לפעול על בסיס לחץ חיצוני שכזה.

למעשה, המשכה של תפילת עלינו דומה יותר לבעיה שהועלתה על ידי הליטורגיה של יום השישי הטוב. בעוד שהחלק הראשון הוא פרטיקולריסטי, עומד על הייחודיות של הזהות היהודית, החלק השני הוא אוניברסלי, ומבטא את התקווה שאלוהים יעביר "גילולים מן הארץ, והאלילים כרות יכרתו... וכל בני בשר יקרא בשמך... יכירו וידעו כל יושבי תבל, כי לך תכרע כל ברך תישבע כל לשון..." כשגדלתי, לימדו אותי שאוניברסליזם זה הוא מודל לפתיחות המחשבה, תפילה להכללתו של כל אחד, ללא יוצא מן הכלל, בעבודת האל האחד האמיתי. לא היה זה אלא זמן רב לאחר מכן, שהתחלתי לתהות מדוע הדבר כה שונה מהאוניברסליזם של הכנסייה, המתפללת שכולם (כולל היהודים) יכירו בישו כמושיע האוניברסלי.³¹ וכן - בהעריכי כמובן את ההבדלים ההיסטוריים המובנים מאליהם - אני תוהה מדוע הינדים לא צריכים למחות על ה"אוניברסליזם" שבתפילותינו כפוגעני, אם יהודים מוחים כנגד ה"אוניברסליזם" של ה-"הטקס הבלתי רגיל - extraordinary rite" בליטורגיה של יום השישי הטוב.³² למרות אספקטים של מסורות אחרות שמביכות או אפילו פוגעות בנו, הבה לא נציב תנאים מוקדמים לדיאלוג או נוציא אולטימטומים.

לא לעדות שקר

המנטור שלי בדיאלוג יהודי-נוצרי, קריסטר סטנדל ז"ל, נהג לומר שהמצווה הראשונה בדיאלוג היא "לא תענה ברעך עד שקר".

מורי יוג'ין בורוביץ' כתב פעם ספר שנקרא *Contemporary Christologies: A Jewish Response*. זה היה מבוסס על קריאה זהירה של עבודותיהם של תיאולוגים נוצריים מובילים, שהומלצו לו על ידי מספר אינטלקטואלים נוצריים שאותם כיבד. אני זוכר את בורוביץ' מדבר בציבור על האופן שבו התקבל ספר בלתי רגיל

³¹ אני תוהה גם (באופן אירוני) האם הטליבן הגשימו את הסנטימנטים של תפילה זו כשהם השמידו פשוטו כמשמעו את הפסלים של בודהה בבמיאן בשנת 2001.

³² הייתי מעמת את האוניברסליזם של "עלינו" (המתפלל לכך שכל בני האדם יכירו את האמת שכעת אנו לבדנו מכירים) עם דוגמא של אוניברסליזם חיובי יותר בתפילותינו, המדגיש את אותם אספקטים של המצב האנושי המשותפים לכל בני האדם. זה לקוח מתוך תפילה מרכזית של הימים הנוראים, תפילת "ונתנה תוקף", שעליה הראו חוקרים שהיא מבוססת במקורה על שירה ליטורגית נוצרית ביזנטית ויש לה נקודות דמיון חזקות עם ה- *Dies irae* של מיסת הרקוויאם הלטיני. ר' Eric Werner, *The Sacred Bridge: Interdependence of Liturgy and Music in Synagogue and Church During the First Millennium* (1959), pp. 252–55. "וכל באי עולם יעברון לפניך כבני מרון... ותחתוך קצבה לכל בריותיך ותכתוב את גזר דינם... אדם יסודו מעפר וסופו לעפר, בנפשו יביא לחמו משול כחרס הנשבר, כחציר יבש וכציץ נובל, וכצל עובר, וענן כלה, וכרוח נושבת וכאבק פורח וכחלום יעוף. ואתה הוא מלך אל חי וקיים".

זה בקהילה היהודית. אינטלקטואל מסורתי נכבד אמר לבורוביץ', "הבעיה שלי עם הספר היא שאינך לוקח ברצינות את הקטגוריה של עבודה זרה" – שהיא אכן קטגוריה חשובה בהלכה היהודית. בורוביץ' השיב, "אני קורא את המחברים הללו בזהירות רבה, ולא מצאתי בדיונם על ישו או על השילוש שום דבר שיהיה תואם את הבנתי על עבודה זרה". ולכך התגובה הייתה, "ובכן, הם לא באמת מייצגים את הנצרות".

תגובה זו מזכירה את האמרה הישנה "אל תבלבל אותי עם העובדות, דעתי כבר נקבעה". דרך מחשבה זו, מנוגדת כל כך לדיאלוג אמיתי, היא מוכרת לנו בשני המחנות: הבלטת המרכיבים הבעייתיים ביותר בדת האחר, הפשטתם יתר על המידה, הוצאתם מהקשר, זיהויים כמהות הדת האחרת והנגדתם עם המרכיבים ההגיוניים והתקינים פוליטית בדתך. אני רוצה להדגים נטייה זו ביחס לא כל כך לתיאולוגיה, אלא לנושא של פנטיות וחוסר סובלנות במסורותינו הדתיות.

לפני כחודש או משהו ראיתי שמתפרסם ספר חדש שנקרא *The Legacy of Islamic Antisemitism: From Sacred Texts to Solemn History*, edited by Andrew G. Bostom (Prometheus Books, 2008). 776 העמודים של הספר, מכילים קטעים (בתרגום) מהקוראן עם שפע של חומר מפרשנים מוסלמיים קלאסיים, חיי הנביא, אוספים של חדיית' או אמירות המיוחסות לנביא שהועברו במסורת מוסמכת וקטעים של מומחים משפטיים. בנוסף, ישנם מאמרים רבים של חוקרי אסלאם, סמכויות נכבדות ביותר. לכל החומר הזה יש מוקד אחד: שיח מוסלמי אודות, מדיניות כלפי והתנהגות ביחס לד'מי (המיעוט הדתי הנסבל) בכלל, וליהודים וליהדות בפרט.

עד כמה שאני יכול לומר, שום דבר מהחומר איננו מפוברק. הכול נמצא שם במסורת האסלאמית. אבל כל החומר בספר הוא שלילי. מטרת הספר איננה לתעד תמונה כוללת של שיח מוסלמי, מדיניות והתנהגות ביחס למיעוטים היהודיים במדינות מוסלמיות, אלא דווקא לבחור את הדברים השליליים ולהציגם באנגלית באריכות ממצה. מקריאת הספר יהיה זה בלתי אפשרי לתאר כיצד קהילות יהודיות החיות תחת שלטון אסלאמי – בנקודה אחת (במאה ה-10) הן כוללות 90% של היהודים בעולם – נסבלו, שרדו ואפילו פרחו תחת השלטון האסלאמי, תרבותן התעשרה בלא מידה על ידי התמריץ של טקסטים שנעשו זמינים ליהודים בשפה הערבית, ובתורן הפיקו ספרות יהודית עשירה בשפה הערבית.

אינני מסוגל להבין את מטרת הספר הזה חוץ מאשר להעביר את המסר שאין שום אפשרות לדו קיום בשלום בין יהודים למוסלמים כיום. בלמדנות המסיבית שלו, המונעת כלפי מה שאני רואה כמטרה ממאירה, הוא מזכיר אחד מ-2100 עמודי "היהדות החשופה" של אייזנמנגר שפורסם ב-1699 שבזז טקסטים יהודיים קלאסיים על מנת להציג הוכחה לעוינות מוחלטת כלפי כל הגויים, ובמיוחד הנוצרים.³³

³³ סקירה שימושית ונגישה של אייזנמנגר יכולה להימצא בפרק הראשון של יעקב כץ *From Prejudice to Destruction* (Cambridge: Harvard University Press, 1980), pp. 13–22; כץ מודה על בקיאותו המופלגת של המחבר ומציין ש"הוא איננו

וכפי שכולנו יודעים, ישנה ספרות ניכרת של כתבים יהודיים המציגים באופן דומה השקפה חד צדדית על נצרות ומדיניות והתנהגות נוצרית כלפי היהודים. ספרו של יהושע טרכטנברג *The Devil and the Jew* הוא מסוג שכזה, הוא רושם ומתעד את הדימויים השליליים של היהודי ממקורות נוצריים.³⁴ או ספרו של דגוברט ד. רונס *The War Against the Jew*, ספרו האחרון של סופר פורה זה מאורגן לא על פי נושאים אלא על ידי ערכים קצרים לפי סדר הא"ב.³⁵ או ספרו של שמעון ויזנטל *Every Day Remembrance Day: A Chronicle of Jewish Martyrdom*, המתחיל ב-1 בינואר ומסתיים ב-31 בדצמבר, כל יום מימות השנה מונה מאורעות שבהם נרדפו יהודים, או נרצחו, כפי שמנסח זאת ויזנטל באופן שתמיד "נוהל על ידי נוצרים בראש ובראשונה על ידי הכנסייה הקתולית, ואחר כך על ידי הכנסייה האורתודוקסית".³⁶ וספרו של חוקר פורה דן כהן-שרבוק *The Crucified Jews: Twenty Centuries of Christian Anti-Semitism*.³⁷

כתוצאה מספרים שכאלה, יהודים רבים בעלי ידע ברמה סבירה באים אל הדיאלוג עם רשימה ארוכה ומייגעת של רדיפות ברפרטואר שלהם: מסעי צלב, רצח פולחני, עלילת חילול לחם הקודש, אינקוויזיציה, גירושים, פוגרומים. באופן אירוני, העלילה "אבותיכם הרגו את מושיענו" הוחלפה בכיוון ההפוך עם "אבותיכם הרגו את אבותינו". ביליתי חלק נכבד של הקריירה האקדמית שלי בניסיון להילחם בהצגות יותר מידי פשטניות אלה של העבר, בהוראת סטודנטים לתואר ראשון, בהרצאות לבתי כנסת (ועכשיו ב"לימוד") ובפרסום מאמרים וסקירות, עשיתי זאת בגלל מחויבות לתמונה היסטורית יותר מאוזנת ובעלת ניואנסים. אבל גם משום שאני מאמין שגישה זו עלולה לטפח צדקנות עצמית זחוחה בקרב יהודים ורגשות אשמה בקרב נוצרים כשאף אחת משתי הרגשות הללו לא תורמת לדיאלוג בריא.

מסלף את מקורותיו", אבל הוא מציג סלקציה של טקסטים יהודיים שאיננה משקפת את המציאות של גישות והתנהגויות יהודיות כלפי נוצרים בני זמנו.

³⁴ Joshua Trachtenberg, *The Devil and the Jews: The Medieval Conception of the Jew and Its Relation to Modern Antisemitism* (New Haven: Yale University Press, 1943; republished Philadelphia: JPS and Cleveland: World Publishing Company).

ר' הקדמתי למהדורה החדשה של JPS מ-1983.

³⁵ Dagobert D. Runes, *The War Against the Jew* (New York: Philosophical Library, 1968).

אנו מידעים בהקדמה, "מדוכן לדוכן, בכל יום ראשון וחג, בכל כנסייה וכנסייה, שגאה קרה הייתה משוחררת כנגד המשפחות היהודיות האומללות. ותורה זו של שגאה לא פסקה עד עצם היום הזה. [ב-1968] במהרה הפכה השגאה הקרה לפעולה מלאה אש, ומקצה אחד של אירופה לקצה השני הכנסייה הקתולית הכול יכולה שמה את היהודים למוקד ולחרב. אף ילד, אף אישה, אף נכה לא חסו עליהם" (עמ' xvi). הספר הוא באמת בושה לכול אחד עם ידע היסטורי ותודעה מינימלית של דיוק והגינות.

³⁶ ויזנטל עמ' 9. דוגמא אחת תהייה 25 באוגוסט, שעבורו התאריך הראשון הוא "1255 – יהודי בלינקולן, אנגליה, קרבן לעלילת דם". התאריך השני הוא "1941 – במהלך פשיטת לילה כמה אלפי יהודים נלקחים מהגטו של מינסק, בלרוס הסובייטית ונרצחים" כמו גם זוועות אחרות שמבוצעות בעקבות הפלישה הגרמנית לבריה"מ, כשלאחריהן מאורעות אחרים הקשורים לשואה מהשנים 1942, 1943 ו-1944. (עמ' 191). שום קשר בין עלילת הדם ורצח יהודי מינסק לא נטען בפירוש, אבל עצם הסמיכות על אותו עמוד מרמזת על ההמשכיות.

³⁷ Dan Cohn-Sherbok, *The Crucified Jew: Twenty Centuries of Christian Anti-Semitism* (London: HarperCollins, 1992; Grand Rapid, Mich., Eerdmans, 1997); ר' ביקורתו של יוג'ין פישר ב- *Missiology*.

הבה נפסיק לשפוט דוקטרינות והתנהגויות פרה-מודרניות על פי סטנדרטים עכשוויים של רב תרבותיות, פלורליזם ותקינות פוליטית. הבה נכיר בכך ששתי המסורות שלנו – והמסורת האסלאמית גם היא – הן רב ערכיות, מכילות חומר שיכול לשמש הצדקה לצרות מוחין, השקפה משוחדת על האחר, הזר, כמו גם בסיס לסובלנות, הבנה וכבוד הדדי. די עם אותן עבודות (באופן מטאפורי) של עורכי דין מטעם התביעה ועדים עוינים. הבה נפסיק לענות ברעינו, או באבותיהם של רעינו, עדות שקר.

ישנם היום אתגרים דוחקים שדורשים שיתוף פעולה בין יהודים ונוצרים ומוסלמים הלוקחים את אמונתם המבוססת על כתבי קודש במלא הרצינות ועדיין פתוחים להשראה של מיטב התרבות המודרנית ומעריכים את החופש של דמוקרטיה חילונית. לאיום של הדרדרות סביבתית העושת את הבית שכולנו חולקים ומופקדים להעבירו לדורות הבאים, ולמערבולת הכלכלית שדומה כי היא מזעזעת את הקרקע של תפיסותינו כמו רעידת אדמה יש סיבה משותפת: העדפת סיפוק תאוות חומריות קצרת טווח על פני מחויבויות ארוכות טווח. כשאנו ניצבים בפני אתגרים אלה, ניסוחה של תפילת יום השישי הטוב או הצהרה בעניין מדיניות של ממשלת ישראל נראים כמעט טריוויאליים. המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים הראתה שהיא יכולה להמשיך לחזק את הברית המבוססת על ידע וכבוד, ברית שתביא אותנו מעבר למהמורות, למזלגות ולמעקפים תוך שאנו ממשיכים את הליכתנו הקשה אחורה לעבר העתיד.

לגלות מחדש: "ירושה עצומה"

התבוננות קתולית על שתיים עשרה הנקודות של ברלין

תקציר דבריו של הבישוף ריצ'ארד סקלבה משנת 2008

התבוננותו של סקלבה מתחילה עם שלוש הקבלות בין קהילות יהודיות ונוצריות במאה הראשונה לספירה הכללית לקהילותינו אנו כיום, וזאת על מנת לעזור להכשיר את התנאים להבנת סוגי הדיאלוג הנדרשים כעת. ראשית: בחיפושם הנלהב אחר האמת, אופיינו הוויכוחים הדיאלוגיים של המאה הראשונה על ידי הבחנה וללא הרחקה; שנית: הדיאלוג בין נוצרים יהודיים ליהודים נשא אתו משקל מוסרי ואת החובה ליישם הלכה למעשה את מה שגילה הדיאלוג; שלישית: דיאלוגים במאה הראשונה היו מודעים לגמרי למצב ה"בורות" שלנו בדיאלוג בינדתי.

אחד הנושאים הבווערים ביותר בדיאלוג הנוצרי-יהודי כיום הוא טיפוח הזיכרון במוחותיהם וליבותיהם של נוצרים. זיכרון שהוא יותר משחזור פסיכולוגי או הסיפור כפי שסופר בספרי הלימוד של ההיסטוריה ותו לא, זהו אקט רוחני שצריך להתפתח על ידי הדורות הבאים, עד שהוא נעשה חלק משולב של התרבות הנוצרית.

נושא בווער שני בדיאלוג היום הוא הצורך לשתי הקהילות להמשיך לעבוד במיומנות שיתוף ייחודית שהיא חיונית לתקשורת טובה יותר. האפיפיור יוחנן פאולוס השני, תוך שהוא מיישם את המסמך "נוסטרה אטטה" פיתח מיומנויות תקשורת שהרגיעו את האחר הדתי והסירו אי הבנות. חיונית הייתה יכולתו של האפיפיור להבין נושאים לא רק מנקודת מבט נוצרית אלא גם מתוך זו היהודית. מרכזית לתובנה שלו בתקשורתו עם היהודים הייתה ההערכה לפחדים הרבים שהם באופן היסטורי היסוד לחששות יהודיים.

האפיפיור בנדיקטוס ה-16 הרחיב את נושאי הדיאלוג למחויבות משותפת לחיפוש אחר אמת כפי שזו מוכרת על ידי אמונה והגיון. כך, המטרה של דיאלוג בינדתי היא הידברות מלאה על אמונות דתיות, עיקרי אמונה המוחזקים זמן ממושך והתנהגות דתית. במילים אחרות, האפיפיור יוחנן פאולוס השני נתן לנו את התובנה כיצד אנו מדברים, האפיפיור בנדיקטוס ה-16 על מה אנו מדברים.

כל קהילה כיום מעומתת עם האתגרים התיאולוגיים העכשוויים של פרשנות ה"ברית", דהיינו, הבחינה התיאולוגית של חוסר המשכיות של קהילות יהודיות ונוצריות. הבנת ה"ברית" היא חיונית לזהות של ישראל ושל הכנסייה. הבנה נכונה של רעיון זה פותרת מספר רב של נושאים בעלי עניין הדדי, ובכללם הטענה של ישראל על הארץ; והדרך שבה תיאוריות נוצריות של גאולה מייחסות את הקהילה היהודית לאלוהים, והרגיש מכול, הנושא והנהגה של תורת המיסיון והאוונגליזציה, נושא שהוא כעת עניין לוויכוחים סוערים. ישנן שתי אמיתות הניצבות זו

מול זו. עבור נוצרים, לגאולה שהושגה באמצעות מותו ותחייתו של המשיח יש משמעות אוניברסלית, ואילו קריאתו של אלוהים לישראל היא נצחית ואינה יכולה להילקח חזרה. כיצד בדיוק מתייחסות שתי אמיתות אלה האחת לשנייה, דבר זה נותר נושא ללימוד ממושך יותר, שכן הנוסחה הנכונה שתיתן ביטוי למלאות של שתי אמיתות אלה טרם נמצאה. "אנו הנוצרים נחזיק בדעה שהמשיח ממשיך ומעמיק את הברית עם ישראל שצריך עדיין לדבר בקולו שלו."

סקלבה מוצא מילות שבח לשתיים עשרה הנקודות של ברלין, במיוחד בגלל פנייתן לקהילות היהודיות, הנוצריות והמוסלמיות לפעול למען איזון כלכלי ופוליטי בתוך חברותיהן בהתאמה. הפנייה לצדק חברתי, מציין סקלבה, נושאת בחובה ציווי מוסרי ומכוונת לשנות את השותפים על ידי עשיית כל אחד מהם הוגן יותר ביחסו אל האחר.

יתר על כן, סקלבה משבח את מסמך ברלין על התנערותו מתורת הבוז המסורתית כלפי היהודים כגון תיאולוגיית ההחלפה ואנטי-יהדות דתית, כמו גם על עידוד הקהילות היהודיות לשקול הכרה בעבודה ובטרנספורמציה שעברה על שותפיהן הנוצריים. כך הוא פונה ומבקש לראות "צוותי לימוד" משותפים שבהם תנהג הבחנה ללא הרחקה.

הבישוף סקלבה מסיים את התבוננותו בתיאור מפגש של האפיפיור בנדיקטוס ה-16 עם הרב יעקב נוזנר. מפגש זה של שני מלומדים, יהודי ונוצרי, המברכים איש את רעהו בחום, מלאי הערכה גבוהה זה לזה לומדים זה מלימודו של זה ומחפשים את אלוהים, שיקף את ההגשמה של הבטחת האל שבה הוא מביא את הגאולה לכל המאמינים בו.

“THE LONG AND BUMPY ROAD”

“הדרך הארוכה ורבת המהמורות”

דבורה וייסמן

היום, הכותרת שלי שואבת מתוך שירים של החיפושיות, “The long and winding road” - “הדרך הארוכה והמתפתלת”. הדרך של הדיאלוג היהודי-נוצרי היא לא רק ארוכה ומתפתלת, היא גם מלאה ב -- bumps - גבשושיות ומהמורות, בתוך הכנסייה, בישראל וכיוצא בזה.

בירושלים, יש לי הזכות להיות חברה בקבוצה יהודית-נוצרית ותיקה שנקראת “The Rainbow” - הקשת. בכל שנה אנו עורכים דיאלוגים חודשיים סביב נושא מסוים. בשנה הראשונה להצטרפותי לקבוצה הנושא השנתי היה “טקסטים מביכים במסורת שלי” כולנו צריכים ללמוד להיות ביקורתיים כלפי מסורותינו אנו, ביקורת נאמנה ואוהבת מבפנים. כמו שהוצע על ידי מורי לשעבר פרופסור משה גרינברג (ז”ל), חוקר מקרא באוניברסיטה העברית: “אפילו הגפן המשובחת ביותר זקוקה לזמירה עונתית כדי להבטיח גידול פורה יותר”³⁸

הייתי מציעה שהאתגר של פלורליזם דתי ותרבותי הוא אחד משלושת הנושאים העיקריים שבפניהם ניצב העולם - כשאיכות הסביבה וצדק חברתי-כלכלי מהווים את השניים האחרים. דבר זה נראה כמכשול עיקרי לנוצרים, שאינם מסוגלים להתגבר על הרעיון שהדרך היחידה אל האב היא באמצעות הבן. יש לי ויכוח מתמשך בסוגיה זו עם הרב יחיאל פופקו משיקגו. הוא אמר לי שלו יש ויכוח עם פרופסור דוד סנדמל. על פי פופקו, סנדמל רואה כתנאי מוקדם לדיאלוג, התכשורת נוצרית לרעיון שהדרך היחידה לאב היא באמצעות הבן. פופקו אומר שלא באמת אכפת לו אם זה מה שנוצרים מאמינים; הוא מוכן לדיאלוג בכל תנאי. עמדתי שלי בשאלה זו היא מה שהייתי מכנה “עמדת ביניים” – במילים אחרות, הייתי רוצה לאתגר את שותפינו הנוצרים לדיאלוג, להתעמת עם הנושא, כשאנחנו מוכנים, בסופו של דבר, להמשיך את הדיאלוג, תהיה תוצאת עימותם אשר תהיה.

האמנם יכולות להיות “אמיתות” רבות?

ניתן לטעון שדתות הטוענות לייצג אמיתות אולטימטיביות (ביטוי מתאים יותר, אני מאמינה, מאשר “אמיתות מוחלטות”) לא משאירות מקום לאמונות אחרות ולאמיתות שלהן. ואולם, זו יכולה להיות קלות לשון מופרזת או הצגה שטחית של אופייה של הדת במציאות. גישה אחרת יכולה להיות מבוססת על מקורות יהודיים קלאסיים:

³⁸ כפי שמצוטט ב:

Fox, Scheffler, Marom, *Visions of Jewish Education*, University Press: Cambridge, 2003, p. 145.

ישנו מדרש³⁹ המספר כי בשעה שבא הקב"ה לברוא את אדם הראשון, טען "מלאך" האמת נגד צעד זה באומרו: "אל יברא שכולו שקרים. מה עשה הקב"ה? נטל אמת והשליכו לארץ". כמה מפרשים הרחיבו את המטפורה בהציעם שעל הארץ, התנפצה האמת למיליוני חלקים קטנים. אנשים שונים מחזיקים בחלקים של האמת.

ד"ר שלמה פיישר, עמית במכון ון ליר בירושלים ופרופסור סוזן לסט סטון, משיבה יוניברסיטי בניו יורק, הציעו שישנם מספר "מאפיינים של יהדות התומכים בפלורליזם וקבלת המגוון"⁴⁰

אחד מהם הוא "המבנה הפנימי של היהדות – הגבלתה לאומה אחת – שהובילה להערכה חיובית לתפקידם של קולקטיבים אחרים בתכנית האלוהית"⁴¹

אני רק הייתי משנה זאת כך שהמשפט יאמר לא בהכרח שהיא הובילה להערכה חיובית, אלא שהיא יכולה להוביל. הצורך לאיזון בין הפרטיקולרי לאוניברסלי מופיע כבר בבראשית י"ב:א-ג. אברם - שנעשה אחר כך אברהם – נבחר על מנת שיתברכו בו כל משפחות האדמה. מקור מקראי נוסף בהקשר זה הוא מיכה ד:א-ה. שם, נוהרים העמים השונים לירושלים, איש בשם אלוהיו. בפסוק ה' נאמר "ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד". ישנם תרגומים הקוראים את ה-ו' במילה "ואנחנו" כ-ו' הניגוד - "but" ולא כ-ו' החיבור - "and", זהו בעיני, ניגוד מיותר.

אמירה קלאסית ותמציתית נוספת על הצורך באיזון היא הפתגם המפורסם של הלל במאמרו המפורסם ממשנה אבות א'ד, "אם אין אני לי מי לי? וכשאני לעצמי מה אני? ואם לא עכשיו אימתי?" ניתן לומר זאת בלשון רבים בהקשר לאומי כך שהמשפט יקרא "אם אין אנו לנו, מי לנו? וכשאנו לעצמנו, מה אנו?"

אבל יהודים רבים, למרבה הצער, נקטו בקיצוניות אחת או אחרת. דוגמא דרמטית לבעיה זו ניתן למצוא בעבודתו של הוגה יהודי חשוב מהמאה ה-20, חיים יהודה רות. רות, במאמר שכתרתו "התנודה המוסרית באתיקה היהודית"⁴² (במקור האנגלי "Moralization and Demoralization in Jewish Ethics") מתייחס למשנה המפורסמת בסנהדרין ד:ה "כל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא". רות מציין שבכל כתבי היד ובמובאות קדומות, לא מופיעה המלה "מישראל". אכן, במונחים של ההקשר – דהיינו, בריאת אדם הראשון – נראית המילה כמעוותת את המשמעות הפשוטה של הטקסט. רות מתייחס לתהליך שבו טקסט אוניברסלי יותר נעשה פרטיקולרי כ-"דה מוראליזציה" של הטקסט. הוא כותב: "הוספת המלה 'מישראל' מחוללת ירידה פתאומית ומגוחכת".

שרה שנירר (ראשית המאה ה-20, מייסדת בית יעקב, התנועה החלוצית לחינוך תורני לבנות), בספרה "אם בישראל" חלק ב' 75-78 אומרת את הדברים הבאים: "כאשר אנו אומרות כי מצווה לאהוב בני אדם, הרי אין כל

³⁹ בראשית רבה ח:ה
⁴⁰

Guidelines for Teachers: Tolerance and Principles of Religion: published by IFB, (International forum Bosnia) 2004, p. 85.

⁴¹ שם.

⁴² חיים יהודה רות, הדת וערכי האדם, הוצאת מאגנס, ירושלים, תשל"ג עע 89-106. תירגם משה שטרנברג

הבדל מיהו האדם, אם יהודי הוא ואם נכרי... מוצאות אנו דבר זה אצל אברהם אבינו, אשר מתוך אהבה ומסירות היה מכניס אורחים בביתו, מאכילם ומלבישם, ואשר סיכן את חייו למען מלך סדום וביקש רחמים מלפני האלוקים בעד סדום ועמורה. גם משה רבנו היה רץ לעזרתם של רועים נכרים והגן עליהם מפני תוקפים."

פרשנות אחרת, הפעם מצפון איטליה במאה ה-19: 'ואהבת לרעך כמוך' - לא שיאהב כל אדם כאשר אוהב את עצמו ממש, כי זה אי אפשר, וכבר בא רבי עקיבא ולמד 'חייך קודמין לחיי חברך', אלא כמוך פירושו הדומה לך, כמו 'כי כמוך כפרעה',... וכן כאן 'ואהבת לרעך כמוך', שהוא כמוך, שווה לך ודומה לך, שנברא גם הוא בצלם אלהים, והרי הוא אדם כמוך וזה כולל לכל בני אדם, שכולן נבראים בצלם, ולפי שהמכבד את צלם האדם ומתבונן במעלתו, מיטיב לנפשו ולכל אדם, חתמה תורה הכל במצווה זו, כמו שהתחילה 'איש אמו ואביו תיראו'. (רבי יצחק שמואל רג'יו ויקרא יט:יח)⁴³

בחזרה לפישר ולסט סטון, מאפיין נוסף של יהדות מסורתית שתומך בפלורליזם ומגוון הוא, במילותיהם, "המסורת של פלורליזם אינטלקטואלי בתוך הקהילה ההלכתית הנורמטיבית המטופחת על ידי גישה סקפטית לתביעות על אמת".⁴⁴ המסורת היהודית של תורה שבעל פה יכולה להיות חשובה כאן בדרך מסוימת: היא עוזרת ליצור תרבות שיחה ומחלוקת, המותירה מקום לאמיתות אלטרנטיביות. התורה שבעל פה מבוססת על דיונים אינסופיים שמאלצים את המשתתפים להסתכל על מושא חקירתם מהרבה פרספקטיבות אפשריות. שאלות מתעוררות לגבי רוב ההנחות. תלמידים באים על שכרם עבור שאלת שאלות קשות. במקרה שתלמיד שואל שאלה מעניינת במיוחד שעד כה נשאלה, למשל במקור ימי ביניים אלמוני באופן יחסי, הוא⁴⁵ יברך על כך ברכה לאלוהים.

מן המפורסמות הוא שה"בתים" – בלשון מודרנית, אסכולות – של הלל ושמאי התווכחו באופן מתמיד על נושאים בהלכה היהודית. התלמוד במסכת עירובין יג:עב מספר שלבסוף יצאה בת קול מהשמיים והכריזה: "אלו ואלו דברי אלוהים חיים הן, והלכה כבית הלל".

קטע זה מעניין משלוש בחינות. ראשית, נראה שהוא תומך ברעיון של אמיתות רבות. מקור רבני נוסף מחדד נקודה זו אולי אפילו יותר: "אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה, הללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין. שמא יאמר אדם: היאך אני למד תורה מעתה? תלמוד לומר: כולם נתנו מרעה אחד - אל אחד נתנו, פרנס אחד אמרנו, מפי אדון כל המעשים ברוך הוא."⁴⁶ אז אולי נוכל לסכם זאת ולומר שישנו מקור אלוהי אחד – מקור האמת ב-א' רבתי, אבל ברמה האנושית, ישנן אמיתות רבות.

⁴³ כמו שמופיע בשבת שלום גליון מס' 445 תשס"ו.

⁴⁴ ר' לעיל הע' 3

⁴⁵ כאן אני נוקטת לשון זכר בכוונה להצביע על כך שבאופן מצער, במשך רוב ההיסטוריה, נשים לא היו מעורבות בסוג זה של שיח יהודי. המצב, למרבה המזל, החל להשתנות ברבע האחרון של המאה ה-20.

⁴⁶ חגיגה ג:עב

שנית, אפילו כשאמיתות רבות זוכות להכרה במישור התיאורטי, צריכה להילקח החלטה ביחס להתנהגות החוקית בעולם האמתי. שאם לא כן, לא תהיה תודעה של קהילה והחברה תדרדר לכאוס.

שלישית, הקטע נראה כמתנגד בעליל לקטע מפורסם לא פחות ממסכת אחרת, בבא מציעא נט:עב: חזר ר' אליעזר ואמר להם לחכמים: "אם הלכה כמותי - מן השמים יוכיחו". יצאה בת קול ואמרה: "מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום?" עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: "לא בשמים היא!" (דברים ל:ב). אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה. 'אחרי רבים להטת'. (שמות כג:ב) "מצא רבי נתן את אליהו (הנביא), אמר לו: "מה עשה הקדוש ברוך הוא באותה השעה?" אמר לו אליהו: "הוא חיך ואמר: 'נצחוני בני, נצחוני בני.'"

ובכן, האם אנו מקשיבים לבת קול או לא? אולי נוכל לומר שבדרך כלל, איננו מקשיבים. דיונים רציונליים נערכים על בסיס של טקסטים וחוקי רוב. אבל בנקודה אחת ב"היסטוריה המקודשת" התלמודית, נעשה הדבר הכרחי לקול האלוהי לתת את אישורו לרעיון של אמיתות רבות.

כעת, יכול מישהו לטעון שהאמיתות הרבות שאליהן מתייחסים כל הקטעים התלמודיים הללו מייצגות תבנית צרה למדי של פלורליזם; הן כולן באות מרבנים "זכרים מתים" בתוך המסורת היהודית הנורמטיבית. האם זה יכול עדיין לשמש בסיס להערכה יהודית את האחר, זה שהוא באמת אחר?

רבנים בימי הביניים הבהירו בצורה מתקבלת על הדעת שהאסלאם הוא אמונה מונותאיסטית "אמתית" שאיננה עבודת אלילים. הנצרות היא יותר קונטרברסיאלית בגלל האמונה בשילוש, השימוש באיקונין וכיוצא בזה. אבל סמכויות רבות ראו גם בה, דת של אמת. למשל, בעלי התוספות של המאה ה-12 בפרשנותם לעבודה עבודה זרה ב:ע"ב אומרים שהנוצרים: "לאו עובדי עבודת כוכבים אלא מנהג אבותיהם בידם". חד משמעי אפילו יותר היה מנחם בן שלמה המאירי (1249-1316). הוא טען שהן הנוצרים והן המוסלמים נחשבים כ"אומות הגדורות בדרכי הדתות" ושהבעיה התיאולוגית של "שיתוף" (אמונה באל אחד ביחד עם גילויים אלוהיים אחרים) לא חלה על מי שאינם יהודים, בכך התיר את הנצרות המאמינה בשילוש.⁴⁷ קונטרברסיאלית יותר מזה תהיה שאלת מעמדן של דתות המזרח, למרות שכמה סמכויות סיכמו שאלה, גם הן, יכולות להיחשב כאמונות אמת. בכל מקרה, ניתן אולי לטעון שברגע שיש לך בסיס פילוסופי לרעיון של אמיתות רבות, הפרמטרים של אמיתות אלה הם שאלה משנית.

הוגה דעות ומיסטיקן יהודי מהמאה ה-20 הרב אברהם יצחק הכהן קוק כתב: "יש טועים שחושבים שהשלום העולמי לא יבנה כי אם ע"י צביון אחד בדעות ותכונות... ובאמת אינו כן, כי השלום האמתי אי אפשר שיבוא לעולם

⁴⁷ ר' בית הבחירה, פרשנותו על התלמוד; במיוחד, בבא קמא קיג:עב, ועבודה זרה כ:עא.

כי אם דווקא ע"י הערך של רבוי השלום. הרבוי של השלום הוא, שיתראו כל הצדדים וכל השיטות, ויתבררו איך כולם יש להם מקום.⁴⁸

אנו צריכים לקחת בחשבון שהרב קוק נפטר ב-1935, לפני השואה. אילו חי זמן רב יותר, יתכן שהיה משנה את עמדתו להרחיק דעות וצדדים מסוימים. אינני יודעת. אני מאמינה שישנם גבולות לפלורליזם, וכמובן שאינני טוענת לרלטיביזם ניהיליסטי. אבל אני כן טוענת, תוך שימוש בטרמינולוגיה מדעית חברתית, שמה שאנו זקוקים לו בחברה הוא לא "שכפול של אחידות", אלא "ארגון של המגוון".⁴⁹

כעת ישנם מכשולים רבים לדיאלוג הבינדתי שהם מעבר לנושאים של פלורליזם ואוניברסליזם. למרבה הצער, הזיקה היהודית לארץ ישראל ולמדינת ישראל התחילו לתפקד בהקשר זה, כמכשולים, במקום כהזדמנויות. יהדות כרוכה ביחס לארץ ישראל; לצינות ולמדינת ישראל. כצינונית, אני מאמינה שכיום אדם לא יכול שיהיה לו/לה יחס עמוק לעם היהודי מבלי מעורבות עם מדינת ישראל. אבל, זה איננו אומר הזדהות עם מדינות או עמדה מסוימת. כשם שממשלת ישראל היא ממשלה שנבחרת באופן דמוקרטי, כך יכול כל אחד לתמוך בה או להתנגד אליה באמצעים דמוקרטיים – מבלי שנאמנותו למדינה תועמד בסימן שאלה.

אבל אני טוענת שדבר זה חל גם על מי שאינם אזרחי המדינה. לפעמים מחויבות ואהבה מתבטאות בצורה הטובה ביותר באמצעות ביקורת. יש לנו מודל מקראי נפלא לחיקוי באברהם. אצל הנביא ישעיה⁵⁰ אלוהים מכנה את אברהם "אוהבי". אבל היה זה אברהם בבראשית יח:כה שבכווננו אצבע מאשימה כלפי ה' שאל: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט?" כך אנו רואים שביקורת לא צריכה להיות סימן לניכור.

ניתן להתווכח על השאלה מהם הערוצים המתאימים לבטא את הביקורת. אבל יהודים ולא-יהודים צריכים להיות מסוגלים לבקר באופן חופשי את ממשלת ישראל ומדיניותה מבלי להיות מואשמים באנטישמיות או אנטי צינות. מצד שני, כשהביקורת מצפה מישראל לפעול על פי סטנדרטים שאינם נדרשים משום אומה אחרת, או כשנעשה שימוש בסטראוטיפים אנטישמיים ועלילות (כמו למשל בכותרת "הישראלים צולבים את הפלסטינאים בלבנון"), נעשות האוזניים היהודיות רגישות לביקורת בדרך הלא נכונה.

לפני מספר שנים ניסתה מדבקת פגוש פופולרית בארה"ב לבטא השקפה זו, "Wherever I stand, I stand with Israel" - יהודים יכולים לצפות מחבריהם הנוצרים לתמוך בזכותה של ישראל להתקיים מבלי להגן בהכרח על כל מעשיה ומדיניותה. קשת הדעות בתוך ישראל היא לעיתים רחבה יותר מאשר בקהילות היהודיות בתפוצה. ככל שאנשים בחוץ לארץ יהיו בעלי ידע על מה שבאמת קורה בישראל, וכל שיהיו מקושרים יותר עם קבוצות שונות בישראל, תהיה מודעותם לנושאים מורכבת ומתוחכמת יותר.

⁴⁸ עולת ראייה עמ' של.

⁴⁹ המונחים לקוחים מתוך: Anthony F. C. Wallace, *Culture and Personality*, Random House: New York, 1961, pp. 26–7, 84–92.

⁵⁰ מא:ח

כנהוג בקונטקסט הפרטיקולרי של מסורתנו התרבותית, אני רוצה להגיע לידי סיום באמירת דבר תורה:

פעמיים בתורה – פעם בויקרא י"א ופעם בדברים י"ד אנו מוצאים רשימה של ציפורים שאינן כשרות. בין אלה הרשומות שם מופיעה החסידה. נראה כי שמה של הציפור שואב מהמילה חסד. פרשנו המקראי הגדול מימי הביניים, רש"י, שואל בעקבות המדרש: "ולמה נקרא שמה חסידה? שעושה חסידות עם חברותיה במזונות". זה לקח מאות שנים עבור השאלה ההגיונית הבאה להישאל; כלומר: "למה היא נחשבת כעוף טמא אם היא עושה חסד עם חברותיה?" שאלה זו נשאלה במאה ה-19 על ידי הרבי מגור הנודע על שם ספרו חידושי הרי"ם. התשובה שנתן: "יען שהיא עושה חסד רק עם חברותיה, ומי שאינה מחברותיה אין היא עוזרת לה אפילו במעט אוכל ולפיכך היא עוף טמא".

במשל קצר זה יש לנו החוזק והחולשה של קהילות; יש לנו הדילמה של פרטיקולריזם ואוניברסליזם. קהילות פרטיקולריסטיות חזקות עושות חסד עם חברי קבוצתן, אבל כיצד הן מתייחסות לעומדים מבחוץ שיכולים להיות חברים בקהילות אחרות? זהו האתגר החינוכי שיש לנו כיום: לפתח יהודים צעירים גאים, מושרשים בתרבותם, שלא יהיו כמו החסידות, אלא כמו בני אדם שיכולים להראות חמלה ודאגה לבני קהילות אחרות גם כן.

המחברים

פרופ' ברנרד ווגל

למד מדעי המדינה, היסטוריה, סוציולוגיה וכלכלה באוניברסיטאות היידלברג ומינכן. 1965-1967 חבר פרלמנט של הרפובליקה הפדרלית של גרמניה. 1967-1976 שר החינוך והתרבות של מדינת ריינלנד-פלטינט. 1971-1988 חבר פרלמנט של ריינלנד-פלטינט. 1967-2008 חבר הוועדה המרכזית של קתולים גרמניים. 1972-1976 נשיא הוועדה המרכזית של גרמנים קתוליים. 1976-1988 ראש ממשלת ריינלנד-פלטינט. 1992-2003 ראש ממשלת טורינגיה. 1994-2004 חבר פרלמנט של טורינגיה. 1989-1995 ומאז 2001 יושב ראש הקרן ע"ש קונרד אדנאואר.

ד"ר דבורה וייסמן

נשיאת המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים. נולדה בארה"ב, חיה בישראל מאז 1972. סיימה לימודיה עם תואר בסוציולוגיה בארה"ב וקיבלה את הדוקטורט מהאוניברסיטה העברית עם דיסרטציה על "חינוך דתי לבנות בירושלים בתקופת המנדט". עוסקת בהוראה בינדתית ודיאלוג כמו גם חינוך יהודי ברמה עולמית. יושב ראש עמית של המועצה הבינדתית המתאמת בישראל וחברה של ועדת מומחים בינדתית של המועצה העולמית של כנסיות.

הרב פרופ' מרק ספרסטיין

למד באוניברסיטת הרווארד ובאוניברסיטה העברית. פרסם בתחום ההיסטוריה של המחשבה היהודית ויחסי יהודים-נוצרים. מיולי 1997 צ'ארלס אי סמית' פרופ' להיסטוריה יהודית ומנהל התכנית ללימודי היהדות באוניברסיטת ג'ורג'טאון. מ-2006 מנהל המרכז לחינוך יהודי, לאו בק קולג', לונדון.

ריצ'ארד ג'. סקלבה

למד כתבי הקדש ברום והוסמך לכמורה ב-1989. ב-1979 התמנה בישוף עזר של מילווקי. כפעיל בתחום הבינדתי משמש הבישוף כיושב ראש עמית של הדיאלוג הקתולי/אוונגלי לותרני הארצי וכחבר הדיאלוג של הבישופים הקתולים/אורתודוקסים. הוא נבחר ליושב ראש הוועדה לעניינים בינדתיים ואקומניים של ועידת הבישופים הקתולים של ארה"ב לשנים 2005-2008.

ד"ר אווה שולץ-ינדר

היגרה עם הוריה לארה"ב וחיה בגרמניה משנת 1967. למדה שפות רומאניות, גרמנית, ופילוסופיה ביוסטון, מונפלייה, וברקלי. מנהלת האגודה לשיתוף פעולה נוצרי-יהודי בקאסל ואחת משלשת הנשיאים של המועצה המתאמת הגרמנית של האגודות לשיתוף פעולה נוצרי-יהודי.

פרופ' מרטין קלוקנר

למד פילוסופיה, תיאולוגיה קתולית, לימודים קלאסיים וחינוך בפקולטה לתיאולוגיה של פדרבורן ובאוניברסיטאות ווירצברג ובילפלד, קיבל תואר דוקטור ב-1985. 1989-1994 מנהל הספרייה של ה"מכון הליטורגי הגרמני" טרייר. מ-1994 ראש הקתדרה למדעים ליטורגיים של אוניברסיטת פריבורג שווייץ. 2008 דיקן הפקולטה לתיאולוגיה.

המועצה הבינלאומית של נוצרים ויהודים מכירה בתרומתם של האנשים הבאים למסמך זה:

המחברים

מארי כ. בויס	רות לנגר	פרידהלם פיפר
ארה"ב	ארה"ב	גרמניה
ג'ודית בנקי	מייקל מקגרי	דיק פרויקסמה
ארה"ב	ישראל	הולנד
מרקוס ברייברוק	יספר סוורטוויק	ג'ודית פרישמן
בריטניה	שבדיה	הולנד
מריאן דייסי	ג'וזף סיברס	מרטין קלוקנר
אוסטרליה	איטליה	שוויץ
מרקוס הימלבאור	מייקל סיגנר (ז"ל)	פיליפ קנינגהאם
אוסטרליה	ארה"ב	ארה"ב
הנספטר היינץ	דוד סנדמל	אדוארד קסלר
גרמניה	ארה"ב	בריטניה
דבורה וייסמן	ג'ון פבליקובסקי	סטניסלב קרייבסקי
ישראל	ארה"ב	פולין

קוראים חיצוניים

איימי ג'יל לוי	פיטר פטיט
ארה"ב	ארה"ב

עורכת חיצונית

ברברה קינג לורד
ארה"ב

ועל הערותיהם המועילות של:

אהוד בנדל אוסטרליה	אניקה ביהם גרמניה	איימי איילברג ארה"ב
רות וייל בריטניה	אנדרו גולדשטיין בריטניה	אדוארד ברויאר ישראל
מרק ספרסטין בריטניה	אופיר ירדן ישראל	אנדריאה טיאמן גרמניה
יוג'ין ג'. פישר ארה"ב	אבי פיטום גרמניה	ריצ'רד סקלבה ארה"ב
אנדרו שטיימן גרמניה	אווה שולץ-ינדר גרמניה	דניאלה קופלר גרמניה
		מרטין שטור גרמניה